

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ Й НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет імені
Олександра Довженка

Кафедра теорії і методики дошкільної освіти
МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Виконала: Охремчук Вікторія Миколаївна
магістрантка спеціальності
012 Дошкільна освіта
ОПП Дошкільна освіта

Допущено до захисту
« » листопада 2023 р.

Науковий керівник:
к.п.н., старший викладач
Лисиця Віталіна Вячеславівна

Завідувачка кафедри
_____ **А. П. Дмитренко**
(підпис) (прізвище, ініціали)

Дата захисту: «...» грудня 2023 р.

Оцінка _____

Підписи членів ЕК:

Глухів – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	7
1.1. Дослідження проблеми патріотичного виховання у наукових дослідженнях.....	7
1.2. Форми та засоби патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.....	18
1.3. Педагогічні умови патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку	28
Висновки до розділу 1.....	49
РОЗДІЛ ІІ. ОБГРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	52
2.1. Діагностичний інструментарій дослідження рівня патріотичної вихованості в дітей старшого дошкільного віку.....	52
2.2. Система роботи з реалізації педагогічних умов патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку	71
Висновки до розділу 2.....	97
ВИСНОВКИ.....	96
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	99
ДОДАТКИ.....	103

ВСТУП

Важливість патріотичного виховання підростаючого покоління сьогодні є як ніколи актуальною. Від успішної організації патріотичного виховання підростаючого покоління залежить не лише соціально-економічна та соціально-культурна стабільність держави, а й її територіальна цілісність.

У різні роки до проблеми національно-патріотичного виховання зверталися українські філософи, педагоги, громадські діячі. Студіювання педагогічної думки України ХХ – початку ХХІ століття дає підстави стверджувати, що національне виховання має давні витoki і ця проблема не є новою. У письмових джерелах ми простежуємо прихильність до ідей патріотичного виховання, зокрема захисту вітчизни у Повчанні Володимира Мономаха. У добу Київської Русі поняття «патріотизм» наповнювалося найвищим морально-духовним особистісним змістом – вірність, стійкість, добродійність, мужність. У різні роки попередніх століть землі України входили до великих і менших держав: Австро-Угорської і Російської імперій, Речі Посполитої, Румунії. З огляду на це в імперську добу, коли Україна не була суверенною державою, ідеї національного виховання концентрувалися навколо проблеми здобуття незалежності та її захисту [41].

Аналіз історичної, філософської, педагогічної літератури свідчить, що проблема патріотичного виховання молоді завжди посідала провідне місце. Суть патріотизму розкрито у працях Г. Ващенка, С. Русової, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін.

Необхідність у сучасних умовах актуалізує вивчення праць педагогів О. Вишневського, П. Ігнатенка, Т. Завгородньої, П. Кононенка, Ю. Руденка, М. Стельмаховича та ін.

У сучасній педагогічній науці окремі аспекти національно-патріотичного виховання розробляють І. Бех, Л. Березівська, С. Гончаренко, С. Лопатюк, О. Савченко, Н. Скотна, Г. Корж, О. Сухомлинська та інші знані

науковці.

Вікіпедія пояснює «патріотизм (грец. *πατριώτης* – патріот) як сукупність морально-етичної та емоційної прив'язаності до Батьківщини, що визначає особу як громадянина та містить ряд важливих морально-етичних, етнічних, культурних політичних та історичних аспектів» [16]; В. Сухомлинський розглядав патріотизм як найскладніше і найбагатогранніше почуття любові до Батьківщини, в якому органічно переплітається любов до рідної природи, рідного села й міста, матері, батька, рідної мови з усвідомленням патріотичного обов'язку перед своїм народом [41]. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови це поняття визначається як: «любов до Батьківщини, відданість їй та своєму народові, готовність прийти на її захист», а «патріот – це той, хто любить свою Батьківщину, відданий своєму народові, готовий заради них на жертви і подвиги» [4, с. 894].

Так чи інакше, *патріотизм* – небайдужість до долі власної країни – ті риси, якими має бути наділена кожна особистість. Похідними від поняття «патріотизм» є такі: «державницький патріотизм», «конституційний патріотизм», «громадянський патріотизм», «політичний патріотизм», «український національний державний патріотизм», «національний патріотизм», «український патріотизм», «етнічний патріотизм» тощо.

Дошкільний вік є сприятливим періодом для розвитку патріотичних почуттів. Патріотичні почуття – це переживання, з яких у майбутньому виросте громадянська позиція особистості, її людська та національна гідність. Про національно-патріотичне виховання йдеться й у державних документах, що стосуються безпосередньо дошкільної освіти: у Законі України Про дошкільну освіту та БКДО в Україні. Наприклад, у статті 7 Закону України «Про дошкільну освіту» [36] зазначається, що одним із найголовніших завдань є виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до рідної мови, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля. У Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні також наголошується на значущості

забезпечення життєвої компетентності дитини, до змісту якої входить і поняття «бути громадянином своєї країни, патріотом свого народу» [4].

Таким чином, важливість проблеми патріотичного виховання дітей дошкільного віку та її актуальність зумовили вибір нами теми наукового дослідження **«Педагогічні умови патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку»**.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й визначити педагогічні умови патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Об’єкт дослідження – процес патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – педагогічні умови патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку

Педагогічні умови:

- *урахування вікових особливостей дітей;*
- *створення у закладі дошкільної освіти освітнього середовища, спрямованого на виховання патріотичних почуттів;*
- *активізація взаємодії педагогів та сім’ї з метою патріотичного виховання дітей*

Відповідно до мети та гіпотези визначено такі завдання дослідження:

1. Дослідити проблему патріотичного виховання у психолого-педагогічних дослідженнях
2. Проаналізувати засоби та форми патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.
3. Обґрунтувати педагогічні умови патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.
4. Розробити діагностичний інструментарій для визначення первинного рівня патріотичної вихованості в дітей старшого дошкільного віку.
5. Запропонувати систему роботи з реалізації педагогічних умов патріотичного виховання старших дошкільників.

Для реалізації поставленої мети та вирішення визначених у роботі завдань використано комплекс взаємопов'язаних методів дослідження: теоретичних: аналіз, синтез, систематизація, узагальнення і порівняння проаналізованих теоретичних джерел із проблеми дослідження; моделювання з метою розроблення системи роботи з реалізації педагогічних умов патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Наукова новизна дослідження полягає у виокремленні педагогічних умов патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку та розробці системи роботи з реалізації педагогічних умов патріотичного виховання старших дошкільників.

Апробація: Вікторія Охремчук Патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах війни *матеріали Всеукраїнської онлайн-конференції з міжнародною участю «Стратегії та практика організації освітнього процесу в умовах невизначеності: нові виклики та перспективи реалізації»*, 30 травня 2023 року, м. Чернігів, С. 12

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Дослідження проблеми патріотичного виховання у наукових дослідженнях

Нині в умовах зовнішніх загроз і внутрішніх викликів питання національно-патріотичного виховання дітей та молоді в Україні набуло особливої актуальності на різних рівнях – державному, науковому, громадському. У різні роки до проблеми національно-патріотичного виховання зверталися *українські філософи, педагоги, громадські діячі*. Студіювання педагогічної думки України ХХ – початку ХХІ століття дає підстави стверджувати, що національне виховання має давні витоки.

Патріотизм є складним і багатогранним явищем. Багатоаспектність і складність соціального явища, яким є патріотизм, обумовлює розмаїття його форм. У процесі суспільного розвитку патріотизм наповнювався різним соціальним, національним та класовим змістом, мобілізовуючи соціальні практики в різних ідеологічних формах: релігійних, класових, революційних, націоналістичних, громадянських. Найбільш поширені ідеологічні форми патріотизму – *етнічний та громадянський*.

Визначення поняття «патріотизм» має різні трактування: «це любов до Батьківщини, свого народу, одне із найглибших почуттів, розвинутих і закріплених багатовіковими традиціями країни й народу» [33]; «це сукупність морально-етичної та емоційної прив'язаності до Батьківщини, яка визначає особу як громадянина. Містить ряд важливих морально-етичних, етнічних, культурних, політичних та історичних аспектів» [17]; «це систематична й цілеспрямована діяльність органів державної влади та громадських організацій із формування в громадян високої патріотичної свідомості, почуття любові до України, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків» [24]

Поняття «національно-патріотична вихованість» об'єднує такі терміни, як «виховання», «вихованість», «нація», «національність», «національне виховання», «патріотизм», «патріотичне виховання».

Як зазначалось раніше, патріотизм як багатоаспектне явище досліджувалося з *позицій філософії, педагогіки та психології*.

Даній проблематиці присвячені фундаментальні праці вчених-філософів В. Бичка, О. Забужка, І. Надольного, І. Стогнія, В. Шинкарука тощо. Психологічну складову патріотизму досліджують у своїх наукових працях сучасні психологи: М. Боришевський, В. Котирло. Питання формування військового патріотизму певною мірою розглянуто в роботах А. Абрамова, В. Баранівського, В. Лутовінова, В. Осьодла, В. Стасюка, Ю. Красильника.

У працях сучасних українських дослідників В. Андрущенко, І. Бега, С. Клепка, М.Коноха, В.Корженка, В.Кременя, М.Култаєвої, В.Лугового, В.Лутая, І.Радіонової висвітлюється проблема демократичного та національно-патріотичного виховання з філософсько-антропологічними акцентами.

Про патріотизм, про прагнення до свободи йдеться у наукових доробках В. Кременя. На думку вченого свобода є найважливішою смисложиттєвою цінністю, без якої життя людини втрачає сенс. Особистість позбавлена свободи не має цілей і не бачить перспектив свого подальшого існування. Втрата свободи перетворює людину на засіб або спонукатиме до боротьби за свободу, навіть якщо її ціною буде життя. Тут і має місце патріотизм. На думку В. Кременя, що, навіть, у людини, яка не визнає свободи, у глибинах душі жевріє туга за свободою. Свобода, як і будь-яка інша цінність, необхідна людині доти, поки вона не втратила своїх людських якостей. Йдеться про цінність будь-якої людини [26]

Патріотичне виховання у філософсько-освітніх поглядах П. Юркевича постає як складний феномен, який формувався протягом значного періоду історичного проміжку часу та змінювався під впливом соціальних, економічних, політичних та культурних чинників. Педагог-філософ наголошує, що формування моральних звичок особистості буде успішним лише за умови

гармонійного поєднання зусиль у цьому напрямі держави, суспільства, сім'ї, школи й церкви, що сприяє входженню дітей в особливе моральне середовище. Стосовно ролі держави в процесі виховання вчений-філософ висловив думку щодо поєднання загальнолюдських і національних пріоритетів у освіті. Він зазначав: «Держава підтримує своє існування й історичне значення спочатку арміями; потім вона усвідомлює могутню силу капіталу й опікується розвитком народного добробуту; нарешті вона переконується, що до цих умов її сили і значення має долучатися ще одна умова, до того ж найважливіша і нічим іншим незамінна: умова ця є народна освіта» [1]. Аналіз філософських праць засвідчує, що частина вчених розглядали патріотизм у виховній роботі як особливий моральний або політичний принцип – М.Бабінов, В.Курков та ін., інші як вище морально-політичне почуття – Н.Матюшкін, М.Мітін, А.Чопоров та ін.

Проблема патріотичного виховання цікавила педагогів як минулого так і сучасності. Ідея створення національної системи виховання й навчання молодого покоління, педагогіки й психології на національній основі стали головною справою життя Софії Русової, Якова Чепіги, Бориса Грінченка, В. Сухомлинського, С. Чавдарова

У праці «Нова школа» Софія Русова ставить головну вимогу до національної школи – викладання рідною мовою. «Рідна мова у вихованні й освіті – то є найкращий інтимний провідник думок, почувань, вражінь» [37]. Як бачимо, рідна мова, на думку С. Русової, є не лише засобом вираження національного, а й індивідуального в людині. Це важливо не тільки для української мови, а й для мови будь-якої нації. Я. Чепіга і С. Русова пропонують однакові концепції щодо рідної мови в національній українській школі: рідна мова – це унікальний скарб народу, його основа, у рідній мові криються найдорожчі, найкращі підмурівки культури, які дають людині вищі щаблі осягнення духу й розуму; мова – то духовне, морально-етичне минуле й сучасне народу і окремого індивіда та цілої нації. Педагоги порівнюють

потребу в рідній мові у навчанні й вихованні з природними явищами, без яких взагалі неможливе життя [44].

В. Сухомлинський був переконаний, що новій суверенній Україні потрібні нові люди – громадяни з глибоко осмисленою життєвою позицією, і виховати таку особистість можна тільки за умови розвитку національної освіти, що ґрунтується на ідеях патріотизму, народної філософії, засадах родинного виховання, української етнопедагогіки, наукової педагогічної думки.

Серед усього розмаїття питань, що стояли і стоять перед школою, В. Сухомлинський вважав провідним виховання почуття патріотизму. Він розглядав патріотизм як найскладніше і найбагатогранніше почуття любові до Батьківщини, в якому органічно переплітається любов до рідної природи, рідного села й міста, матері, батька, рідної мови з усвідомленням патріотичного обов'язку перед своїм народом.

Педагогічні казки В. Сухомлинського нібито опосередковано, непомітно зовні, але цілеспрямовано виховують у дітей найкращі людські почуття. Твори педагога і сьогодні допомагають малюкам комфортно входити у багатовимірний світ людських стосунків і спілкування, закладають основи патріотизму. Початок розвитку патріотизму В. Сухомлинський визначав вихованням любові до матері, присвятивши цьому низку казок: «Материнє поле», «Чотири вітри і материнське горе», «Найласкавіші руки», «Моя мама пахне хлібом», «Сива волосинка», «Кашу варила, діток годувала», «Материнське щастя», «Забула», «Гавеня та Соловей», «Сім дочок» та багато інших. Погоджуємося з думкою, що без сприйняття й відчуття краси рідної природи, на думку В. Сухомлинського, не можна пробудити глибокого почуття до Батьківщини.

Чавдаров Сава Христофорович (1892–1962) – видатний український учений, педагог, мовознавець, громадський діяч. Активно працював над удосконаленням методики викладання української мови в школах, дослідженням актуальних педагогічних та історико-педагогічних питань. Разом з тим значну увагу приділяв розробленню проблем патріотичного виховання.

Великий як науковий, так і практичний інтерес викликає його праця «Патріотичне виховання дітей в сім'ї» (1956) [43], у якій викладено теоретико-методологічні засади формування патріотичного світогляду дітей. Педагог зазначав, що «виховувати у дітей любов до свого народу, до Батьківщини повинна кожна сім'я, кожна мати, кожний батько» [43].

У виховному процесі він радив використовувати перш за все особистий приклад. Зокрема учений писав: «Якщо гордість за свою Батьківщину відчують батьки і говорять про це в присутності дітей, то й діти будуть проймаються такими почуттями» [43]. Отже, великого значення педагог надавав родинному вихованню.

Суголосно з В. Сухомлинським та С. Русовою значну роль у патріотичному вихованні С. Чавдаров надавав мові та творам усної народної творчості: казкам, легендам, пісням, думам, у яких оспівано подвиги народних героїв. Виховувати патріотизм у дітей рекомендував і шляхом розширення їхнього кругозору, збагаченням знаннями про Батьківщину. Вважав, що батькам у цій справі допоможуть твори літератури й мистецтва патріотичної тематики (фільми, картини, культурні пам'ятки тощо). Важливим аспектом патріотичного виховання, на думку педагога, є формування в дітей почуття національної гордості за свою Батьківщину.

Під вихованням (М. Костомаров, П. Куліш, М. Драгоманов, В. Антонович, П. Чубинський, І. Франко, Б. Грінченко, О. Кониський та ін.) патріотизму науковці також вбачали формування національно-свідомого громадянина України, людини з високими духовними ідеалами. М. Костомаров, П. Куліш, М. Драгоманов, В. Антонович, П. Чубинський, І. Франко, Б. Грінченко, О. Кониський та ін як представники вітчизняного культурно-освітнього руху стверджували, що українська нація має історично зумовлені підстави і можливості для відродження й функціонування.

Значна увага вихованню патріотизму дітей та молоді приділяється й у сучасних наукових дослідженнях. Зокрема, розробляються теоретико-методологічні засади та методика виховання цього феномену в умовах

модернізаційних суспільних змін (І. Бех, К. Журба, В. Киричок, К. Чорна), висвітлюється сучасний зміст патріотичного виховання (Г. Агапова, Д. Арабаджиєв, А. Афанасьєв, О. Вишневський, О. Духовна-Кравченко, В. Карлова, О. Киричук, Корж та інші); розглядаються педагогічні засади формування патріотичних почуттів учнів різних типів навчальних закладів (О. Абрамчук, Т. Гавлітіна, В. Датський, В. Дроговоз, В. Мірошніченко, П. Онищук, Р. Петронговський та інші); визначаються сучасні підходи до організації й підвищення ефективності патріотичного виховання (М. Дубина, О. Коркішко, Н. Мазикіна, А. Монахов, В. Матяшук, П. Онищук, Г. П'янковський, Є. Ширєкіна та інші); презентується методика підготовки педагогів до здійснення патріотичного виховання в сучасних умовах (Т. Анікіна, Т. Мельник, Г. Назаренко та інші).

Історики, філософи та літературознавці М. Бердяєв, М. Грушевський, С. Єфремов, Ян Колар, Г. Сковорода, Д. Чижевський визначали основні компоненти патріотичного виховання свідомого громадянина. Зокрема, чеський філософ минулого століття Ян Колар схилився до того, щоб орієнтувати патріотичні почуття не лише на Батьківщину, а й на народ, націю. На думку вченого, протиставлення в патріотичних почуттях спрямованості на батьківщину і народ ніколи не приносило і не принесе добра. Ці обидва складники патріотизму повинні поєднуватися і підсилювати один одного [35].

У сучасній педагогічній науці окремі аспекти національно-патріотичного виховання розробляють І. Бех, Л. Березівська, С. Гончаренко, С. Лопатюк, О. Савченко, Н. Скотна, Г. Корж, О. Сухомлинська та інші знані науковці.

Так, на думку науковців: І. Беха, Ж. Петрочко, В. Кириченко «патріотизм – це високо смислове за походженням духовно-моральне почуття-цінність. Метою патріотичного виховання на сучасному етапі є становлення громадянина-патріота, готового самовіддано розбудовувати Україну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу,

забезпечувати її національну безпеку, сприяти громадянському миру та злагоді в суспільстві».

Погоджуємося з думкою науковців, що у змісті патріотичного виховання доцільно зосередитися на володінні зростаючою особистістю такими патріотичними цінностями, як любов до рідної землі, держави, народу. Необхідно формувати національну ідентичність, але, разом з тим, толерантне ставлення до підростаючої особистості, до інших народів, культур, традицій, виховувати почуття духовної єдності населення усіх регіонів України, цінності його культурної спадщини та майбутнього.

Пріоритетом сучасного патріотичного виховання має стати вироблення переконаності підростаючого покоління українців в єдності. Завдяки почуттю національної єдності, злагоді, миролюбності можна зберегти Україну єдиною, зміцнитися, стати рівними серед рівних.

Психологічні аспекти патріотичного виховання молоді розглядались у роботах І. Беха, Л. Виготського, Г. Костюка, О. Кочерги, В. Сухомлинського [6].

З психологічної точки зору зі старшого дошкільного віку діти усвідомлюють особисті цінності, відбувається їх емоційне освоєння, яке закріплюється в діяльності, поведінці та міжособистісних взаєминах [7]. Показником розвитку моральної свідомості дітей старшого дошкільного віку є виникнення рефлексивних процесів. Рефлексія є зверненням уваги суб'єкта на самого себе і на свою свідомість, зокрема на продукти власної активності, а також на їх переосмислення [35.].

На відміну від свідомості, самосвідомість орієнтована на осмислення дитиною своїх дій, почуттів, думок, мотивів поведінки, інтересів, своєї позиції в суспільстві [39]. На думку психологів, основні складові психологічного патріотизму як базової культури формуються в процесі національного виховання в молодшому та середньому дитячому віці. Здійснення педагогами патріотичного виховання передбачає урахування в своїй педагогічній

діяльності ґрунтовних знань вікових та індивідуальних особливостей дітей. Ми враховуємо це у нашому дослідженні.

Завданням практичного психолога з патріотичного виховання є формування і розвиток дитини як особистості, що володіє тими корисними якостями, які необхідні для життя в суспільстві:

загальнолюдські моральні цінності, які не мають історичних і державних кордонів. Саме вони визначають собою цілі виховання на всіх етапах історії суспільства;

спеціальні цілі виховання, які відповідають мінливим вимогам поточного моменту історії суспільства і визначають актуальний напрямок його прогресу.

Виховні впливи і засоби, які використовує практичний психолог у своїй роботі, за характером впливу на особистість дитини, можна розподілити на емоційні, когнітивні, поведінкові:

- когнітивні виховні впливи націлені на перетворення системи знань учня. Знання дитини про світ не тільки визначають її як особистість, але і впливають на її поведінку (прояви патріотизму);

- емоційні впливи покликані викликати і підтримувати у учня певні емоційні стани, що полегшують сприйняття ним інших психологічних впливів: позитивні емоції роблять учнів відкритими стосовно суб'єктів виховних впливів (формування шанобливого ставлення до історії і культури своєї країни, своєї належності до національно-етнічної спільноти тощо);

- поведінкові впливи безпосередньо спрямовані на вчинки дитини.

Виховання любові до Батьківщини на основі активного прояву душі, серця, розуму і праці дитини – це діяльність у патріотизмі. Саме через практичні дії учнів, з виконання відповідних завдань, задіюється чуттєва сфера дитини у виховному процесі, перетворюються зовнішні атрибути патріотизму (знання державної символіки, традицій і звичаїв) на внутрішні якості, присвоєння дитиною собі отриманого досвіду.

Червоною лінією через всю стратегію патріотичного виховання дитини, на думку психологів-практиків проходить засвоєння дітьми сприймання «моє, рідне, люблю», починаючи від родини, як первинного осередку соціалізації дитини і переходячи в подальшому до аналогічного сприймання учнем рідного міста, своєї країни та народу [35]

Аналіз наукових праць зазначених вище сучасних дослідників дають можливість визначити мету патріотичного виховання – створення умов для становлення громадянина-патріота України, носія патріотичних цінностей, готового самовіддано розбудовувати Батьківщину як суверену, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу. Мета патріотичного виховання конкретизується через систему таких виховних завдань: виховання любові до рідної землі, держави, родини, народу; визнання духовної єдності населення усіх регіонів України, спільності його культурної спадщини та майбутнього; утвердження у свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, поваги до культури та історичного минулого України; виховання поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки, державної мови; сприяння усвідомленню прав дитини та прав людини як найвищої цінності держави і суспільства; утвердження у свідомості особистості взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю; сприяння набуттю дітьми та учнівською молоддю патріотичного досвіду на основі готовності до участі у патріотично спрямованій діяльності [46].

Мета і завдання патріотичного виховання відображаються у змісті патріотично спрямованого виховного процесу. Для реалізації кожного із зазначених вище завдань у процесі патріотичного виховання відбувається опанування вихованцями патріотично спрямованими знаннями, принципами і правилами патріотично спрямованої поведінки; розвиток патріотичних почуттів; формування системи патріотичних цінностей і переконань, які будуть, з одного боку, своєрідним мотивом патріотично спрямованої діяльності, а з іншого – «стрижнем» поведінки особистості як патріота своєї країни; розвиток

у старшокласників умінь і навичок патріотично спрямованої поведінки, які є передумовою активної діяльності особистості у сфері реальних життєвих ситуацій; накопичення досвіду патріотично спрямованої діяльності

У контексті зазначених положень виникає нагальна необхідність переосмислення і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей:

- повага до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України);
- участь у громадсько-політичному житті країни;
- повага до прав людини;
- верховенство права;
- толерантне ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних та національно-мовних особливостей;
- рівність усіх перед законом;
- готовність захищати суверенітет та територіальну цілісність України.

З огляду на це вважаємо за необхідне виокремити ключові аспекти патріотичного виховання в умовах закладу освіти, а саме [32]:

- по-перше, необхідно виокремити як один з найголовніших напрямів виховної роботи, національно-патріотичне виховання – справу, що за своїм значенням є стратегічним завданням. Не менш важливим є повсякденне виховання поваги до Конституції держави, законодавства, державних символів - Герба, Прапора, Гімну;

- по-друге, необхідно виховувати у молоді національну самосвідомість, налаштованість на осмислення моральних та культурних цінностей, історії, систему вчинків, які мотивуються любов'ю, вірою, волею, усвідомленням відповідальності;

- по-третє, системно здійснювати виховання в дітей громадянської позиції; вивчення та популяризацію історії українського козацтва, збереження і пропаганду історико-культурної спадщини українського народу; поліпшення

військово-патріотичного виховання молоді, формування готовності до захисту Батьківщини;

- по-четверте, важливим аспектом формування національно самосвідомої особистості є виховання поваги та любові до державної мови. Володіння українською мовою та послуговування нею повинно стати пріоритетними у виховній роботі з дітьми. Мовне середовище повинно впливати на формування учня-громадянина, патріота України;

- по-п'яте, формувати моральні якості особистості, культуру поведінки, виховувати бережливе ставлення до природи, розвивати мотивацію до праці

Для реалізації цих глобальних завдань необхідна системна виховна робота, яка передбачає забезпечення гармонійного співвідношення різних надбань матеріальної та духовної культури (наочні посібники, художня, наукова література, радіо, телебачення, предмети образотворчого, театрального, кіномистецтва тощо); форм виховної роботи (дискусії, дебати, конференції, ігри, змагання тощо); різних видів діяльності (дослідницька, художньо-естетична, предметно-перетворювальна та інші); педагогічних технологій (ігрові, інтерактивні, колективної творчої діяльності, кооперативної діяльності та інші) – все з урахуванням вікових особливостей дітей.

Таким чином, війна рашистів на території нашої Держави, ідеї гуманізації та демократизації освіти вивели на якісно новий рівень уявлення про патріотичне виховання як педагогічну категорію, яка нині переживає оновлення та в котре підтверджує незламність сили волі, національної свідомості та міці кожного Українця-патріота. Тому сьогодні, в умовах війни, провідною метою в кожному закладі освіти має стати виховання особистості на засадах феномену патріотизму [34]

1.2. Форми та засоби патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку

Людина, яка не любить свою країну, не готова примножувати її багатства, захищати її честь і гідність, а в разі потреби віддати життя за її

свободу і незалежність, не може бути громадянином. Патріотизм як загальна якість включає в себе емоційно-моральне та активне ставлення до себе та інших, до своєї Батьківщини, народу, матеріальних і духовних надбань суспільства. В основі патріотизму дітей дошкільного віку лежить інтерес до найближчого оточення (сім'ї, рідного дому, рідного міста, села), яке вони бачать щодня, яке належить їм, в якому вони народилися і з яким вони нерозривно пов'язані. Приклад дорослих з певним емоційно-позитивним ставленням важливий для розвитку патріотизму у дітей дошкільного віку задовго до того часу, коли вони починають засвоювати знання.

Патріотизм як моральна якість має фундаментальний зміст. У зв'язку з цим освітня робота поєднує знання дітей про суспільне життя, фольклор, мистецтво, практичну діяльність дітей (навчання, спостереження, ігри, творчість тощо), національні та державні свята.

Перш ніж перейти до форм та засобів патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку ще раз наголосимо, що до основних завдань патріотичного виховання старших дошкільнят належать:

- формування любові до рідного краю (причетності до рідного дому, сім'ї, дитячого садка, міста);
- формування духовно-моральних взаємин;
- формування любові до культурного спадку свого народу;
- виховання любові, поваги до своїх національних особливостей;
- почуття власної гідності як представників свого народу;
- толерантне ставлення до представників інших національностей, до ровесників, батьків, сусідів, інших людей.

Патріотичне виховання дітей дошкільного віку слід розглядати в більш широкому діапазоні, ніж згадані вище. Це не тільки виховання любові до рідного дому, сім'ї, дитячого садка, а й виховання поваги до людей-трудівників і плодів їхньої праці, до Батьківщини, захисників Вітчизни, державної символіки, національних традицій і свят.

Методика виховання дітей дошкільного віку полягає в тому, щоб допомогти їм отримати знання про Батьківщину і націю, і на цій основі розвивати етнічні риси і якості підростаючого покоління.

Неможливо забезпечити якісне патріотичне виховання дітей дошкільного віку без *урахування регіональних і національних особливостей*. Виховання любові до Батьківщини є дуже складним завданням, особливо для дітей дошкільного віку. Однак ця складність суттєво проявляється при спробі перенести «дорослі» показники патріотизму на дітей.

Дошкільний вік як період становлення особистості має унікальний потенціал для формування високих моральних почуттів, у тому числі й патріотизму.

Для того, щоб з'ясувати специфіку процесу формування у дітей любові до Батьківщини, необхідно з'ясувати природу, структуру і зміст патріотизму, а також простежити його зародження і походження (на якій емоційній основі він формується, а точніше, на якій емоційно-когнітивній основі не з'являється це складне інтегративне почуття, якого бракує, не виникає).

Дійсно, якщо патріотизм – це почуття любові, вірності та відповідальності перед Батьківщиною, то дітей з дошкільних років треба вчити бути небайдужими (брати на себе відповідальність за щось, за свої маленькі вчинки та поведінку).

Вони повинні спочатку навчитися співпереживати людські емоції, щоб співпереживати бідам і проблемам своєї Батьківщини. Захоплення просторами, красою і природними багатствами країни розвивається тоді, коли дитину вчать бачити красу, яка знаходиться поруч. Крім того, перед тим, як навчити дитину працювати на благо своєї Батьківщини, її потрібно навчити чесно виконувати свою роботу і прищепити любов до праці.

Таким чином, основним етапом у формуванні у дітей любові до Батьківщини слід вважати накопичення соціального досвіду на Батьківщині і засвоєння встановлених правил поведінки і людських відносин. Патріотизм, як зазначалося вище, є багатогранним за своєю природою, тільки інтегруючи всі

аспекти розвитку людини – моральний, трудовий, духовний, естетичний і фізичний – і впливаючи на кожен з цих аспектів можна досягти позитивного результату.

Поняття патріотизму включає в себе когнітивний, емоційний та поведінковий елементи, що застосовуються в соціальній та природній сферах.

Емоційний компонент є найбільш важливим для дітей дошкільного віку.

Когнітивний компонент забезпечує змістовне наповнення, а поведінковий виконує контрольну-діагностичну функцію. Якщо розглядати патріотизм з точки зору поняття «ставлення», то його можна розділити на кілька напрямів:

- 1) *ставлення до батьківщини та її природи;*
- 2) *ставлення до людей, які живуть на Батьківщині;*
- 3) *ставлення до моральних цінностей, традицій, звичаїв та культури;*
- 4) *ставлення до державного устрою.*

Кожен з цих напрямів може бути змістом виховної роботи з дітьми і, враховуючи особливості розвитку дітей, кожен з них сприяє соціалізації їх особистості. Неможливо розвивати любов до Батьківщини, не навчаючи дітей думати про Батьківщину. Так, діти старшого дошкільного віку повинні знати назви своїх країн, їх головні міста і столиці, свої рідні міста і села, їх найважливіші пам'ятки, землю, де вони народилися, і природу своєї країни, національності і характери людей, що живуть у своїй країні, що вони роблять для прославлення своєї країни і всього світу, мистецтво, традиції, звичаї своєї країни і т.д.

Це може бути тією змістовою схемою знань про Батьківщину, яка може сформувати дієве ставлення до Батьківщини вже в перші роки навчання в школі.

У попередніх програмних документах зміст знань про Батьківщину ототожнювався зі змістом суспільного життя. У Базовому компоненті дошкільної освіти України цей зміст осмислюється в контексті формування уявлень про країни світу та через порівняння з іншими країнами, вивчення подібностей і відмінностей з ними.

Вважається, що шляхи розвитку любові до Батьківщини вибудовуються за логікою «від близького до далекого». Від любові до батьків (а не до дому) до любові до дитячих садків, містечок, міст і рідного краю. Варто замислитися, чи дійсно такий «територіальний підхід» є ефективним для розвитку такої складної і багатогранної соціальної емоції, як любов до Батьківщини. Звичайно, важливим є не розширення «території», а створення необхідних умов для вирішення завдань патріотичного виховання і, в кінцевому підсумку, формування у дітей почуттів і установок, що формують патріотизм. У дітей дошкільного віку поступово формується «образ дому» з точки зору способу життя, традицій, способів спілкування та взаємодії. Діти приймають і люблять свій дім таким, яким він є. Це почуття «дому» є основою любові до рідного краю та країни.

Завдання педагога – працювати з батьками над розвитком любові до рідного дому, бажанням захищати і покращувати його. Важливо, щоб діти брали на себе відповідальність за дім, щоб вони не позбулися спільної праці в ранньому віці.

Життя в дитячому садку має дарувати дітям відчуття душевного комфорту. Дитячий садок має стати другою домівкою, де діти почуваються комфортно. Однак, в реальності це не так. На жаль, багато дітей не люблять дитячі садки. Більше того, у дітей формуються негативні почуття та установки.

Для того, щоб заклади дошкільної освіти сприяли вихованню патріотизму, життя дітей у них має бути насиченим, цікавим і незабутнім. Надзвичайно важливо, щоб діти любили заклади дошкільної освіти. Це досягається тим, що вихователі ставляться до кожної дитини з повагою, визнають її сильні сторони та сприяють їхньому розвитку під час ігор, свят та

цікавих занять. У дитячому садку кожна дитина має улюблене місце для ігор та усамітнення, як у групі, так і на ігровому майданчику. Вихователі повинні звертати на це пильну увагу і підтримувати «право дитини на власну територію» (право дитини на власність також повинно поважатися). Важливо створити найкращі умови для «індивідуального об'єкта виховання – розвивального середовища» (О. Кононко). Якщо вихователі зможуть зробити дитячий садок другою домівкою дитини, то любов до нього зміцниться і стане радісним і дорогим спогадом на довгі роки. Любов до дитячого садка також пов'язана з тим, як багато діти знають про дитячий садок, як ним керують і чи відчують вони себе господарями в садочку.

Для цього вихователі організовують *екскурсії* по дитячому садку і знайомлять дітей з персоналом. Діти також повинні знати, на яку вулицю виходить дитячий садок, чому він так називається і що знаходиться поруч з дитячим садком. Знання збагачують почуття дітей, надають їм впевненості та сенсу. Емоції та ставлення зміцнюються, якщо діти долучаються до роботи (беруть участь в озелененні території, прикрашають садочок на свята тощо). Сади і дороги, де живуть діти, також допомагають зміцнити почуття дружби і власності (мій сад, моя дорога). Тут велике значення має те, як батьки формують такі почуття у своїх дітей. Водночас дітям потрібно розповісти, як називається їхня вулиця, що на ній знаходиться, який транспорт ходить, як вулиця з'єднана з вулицею, де розташований дитячий садок, чи можна туди дійти пішки або проїхати на машині.

Батьки та вихователі можуть сфотографувати дітей на вулиці або зняти на відео, як вони гуляють, а група може переглянути фільм і поговорити про вулицю. Наступним етапом є розвиток любові до місцевості та дружнього ставлення. Ця робота має більше спиратися на когнітивну сферу, тобто на дитячу уяву та пам'ять.

Для дітей місто конкретизується вулицями. Для того, щоб діти «відчули» вулиці, їм потрібно про них розповідати і показувати. Діти відвідують місто разом з батьками. У дитячих садках іноді організовують *екскурсії*. Діти

старшого дошкільного віку можуть і повинні знати назви міста, його головні вулиці, пам'ятки, музеї, театри тощо. Розберемося детальніше про роботу в цьому напрямку. Розвиток ставлення людини до своєї країни базується на когнітивних чинниках. Характерно, що інформація має бути емоційною і сприяти формуванню позитивних установок у дитини.

Закріплювати назви країн разом з дітьми можна в іграх («Хто більше назве країн?», «З якої країни гості?», «Чия це казка?», «З якої країни ця іграшка?»), «Знайди свою країну серед різних назв країн», «Знайди свою країну на карті або глобусі», «Напиши адресу на конверті»). Діти повинні знати назви столиць і туристичних визначних пам'яток своєї країни. Розглядання малюнків, слайдів, відео, творів мистецтва, розповідей дорослих, фотографій, екскурсій, малюнків та ігор про подорожі до помагає в цьому завданні. Дітей знайомлять з національними символами і розповідають, що кожна країна має свій прапор, герб і гімн. Вони дізнаються, що кожна країна має свій прапор, герб і гімн.

Під час вивчення природи своєї країни підкреслюється її краса, різноманітність, багатство та унікальність. Дітям розповідають, які тварини живуть у лісах України, які дерева там ростуть, які дерева одразу впізнаються як українські («без верби і явора не було б України»), які квіти цвітуть на українських полях і луках (кульбаби, волошки, мак) і т.д. Вони повинні це знати. Головна мета заняття – пробудити у свідомості дітей любов до рідного краю з його багатою і різноманітною природою. *Спостереження, екскурсії, нескладні досліди, сюжетні ігри, обговорення малюнків, читання та розігрування художніх творів, прогулянки «екологічними стежками» та перерви на «веселій галявині» з цікавими іграми.*

Дошкільнята також із задоволенням беруть участь в екологічних заходах. Персонажі улюблених казок, такі як Ойвайко, Добрик, джміль з журналу «Джміль», хлопчик Помогай та Травознай, навчатимуть дітей про природу. День Землі, в якому також беруть участь батьки, є прекрасною традицією, коли весь сад дитячого садка розквітає і стає соковито-зеленим. Мистецтво-музика, художні твори, образотворче мистецтво, народні промисли та ремесла-є

засобом патріотичного виховання. У роботі з дітьми важливо, щоб використовувані твори мистецтва були високої художньої якості.

Важливою складовою виховання любові до Батьківщини є формування у дітей уявлень про народ Батьківщини. Український народ – це не тільки художники, композитори, письменники, винахідники, вчені, мандрівники, філософи, лікарі тощо. «Характер» українців – їхня творчість, майстерність, пісні, гостинність, дружба, чуйність і здатність захищати Батьківщину – має доноситися до дітей на конкретних прикладах конкретних людей. Вихователі намагаються познайомити дошкільнят з людьми, які володіють певними якостями та вміннями, і залучити їх до цієї діяльності. У народі кажуть, що «бачити – значить вірити». Щоб реалізувати цей розумний педагогічний прийом, вихователям варто запрошувати до дитячого садка знаменитостей та експертів, які гідні наслідування та популяризації і можуть бути прикладом для наслідування для дітей. Діти бачать навколо себе звичайних людей, які пишуть гарні вірші, випікають смачний хліб, керують складними машинами та механізмами, здобувають призові місця у спортивних змаганнях. Таким чином, діти стають особистостями, коли виростають.

Важливим у вихованні свідомого громадянина є повага до пам'яті героїв війни, ветеранів і тих, хто загинув, захищаючи Батьківщину, та вшанування воїнів, які захищають кордони нашої країни. Діти разом з батьками та вихователями зі щирою вдячністю дивляться на Монумент Перемоги та покладають до нього квіти. Значний вплив мають бесіди з ветеранами, відвідування, екскурсії, пісні, вірші та малюнки. Після кожного заходу добре, щоб діти брали в руки олівці та фарби і відтворювали свої враження через художню діяльність. Також добре запропонувати дітям поставити запитання і розповісти про цікаву роботу їхніх батьків або родичів і дати їм змогу позмагатися за найкращу історію. Для зміцнення родинної пам'яті дуже важливо, щоб і дорослі, і діти шанобливо ставилися до могил своїх предків. Діти повинні знати, де знаходяться могили їхніх дідусів і бабусь, і допомагати дорослим доглядати за могилами своїх родичів, наприклад, садити квіти,

поливати і прибирати їх. Дітей дошкільного та середнього шкільного віку слід знайомити з поняттями сім'ї, спорідненості та родоводу. Вони повинні впізнавати всіх своїх двоюрідних братів і сестер. У сільських дитячих садках дітям можна давати завдання виявляти близькі та далекі родинні зв'язки між учнями в класах і школах. Сьогодні багато говорять і пишуть про національний характер України та українську ментальність. Діти у віці 6-7 років можуть відповісти на такі питання, як: «Чим відрізняється традиційне українське житло, хата (в тому числі сучасні варіанти) від житла в інших країнах?». Відповідь має формуватися на основі власних спостережень за сучасним селом або хоча б матеріалу телепередач: охайність, гарне вбрання, привітність, чистота і т.д. Іншими словами, національна ідентичність – це естетичне почуття. Відповідь «як ви» – на запитання «як українці традиційно звертаються до батька, матері, дідуся, бабусі» свідчить про шанобливе ставлення українців до людей похилого віку.

Цікавими та пізнавальними є заняття, спрямовані на виховання поваги до різних професій та самої праці, в тому числі екскурсії на сільськогосподарське виробництво. Діти бачать, як виготовляється хліб, і дізнаються, скільки терпіння, енергії та вміння потрібно людям, щоб поставити хороший хліб на стіл. Заняття про «роботу твоєї родини» дуже наочний і цікавий для дітей. Дружня і цікава розмова про працю батьків є дуже корисною для дітей.

Важливою темою цих дискусій є ідея працьовитості як національної риси українців. Працьовитість українців не раз рятувала Україну від загибелі. Щоб допомогти дітям зрозуміти важливість цієї риси, доречно поставити такі запитання: «Як би ти описав життєвий успіх члена твоєї родини чи родича?» «Як би ти описав життєві досягнення свого члена сім'ї або родича?» «Хто з твоїх родичів досяг найбільших успіхів у роботі?» «Де і якою роботою займаються ваші батьки?» «Що ви думаєте про роботу своїх батьків?» «Що Ви знаєте про жертвовність Ваших бабусь і дідусів після війни?»

Проблема негативної національної ідентичності, особливо найбільш відвертої, завжди була фатальною для долі народу і нації і вимагає сміливого і

щирого підходу. Це індивідуалізм (хоча дехто сьогодні його ідеалізує) і відсутність або розмивання єдності української нації. Тому система питань і проблем, пов'язаних з інтеграцією родин, груп і персоналу закладів дошкільної освіти, має велике значення. Позитивний приклад колективістської традиції українського народу (з першою появою вчителів) можна знайти в традиції української трійці. Люди, що живуть в одному кутку села, збираються разом і будують хати для своїх друзів. У цій діяльності беруть участь усі – від малого до старого: педагогічний досвід А. Макаренка та принцип єдності індивідуальних і колективних інтересів актуальні й сьогодні. Важливо також об'єднати погляди Макаренка і Ващенка на важливу роль сім'ї та батьків у вихованні дітей. Старші діти та діти молодшого шкільного віку повинні знати про великі історичні та духовні цінності рідного краю, їхня любов, повага та турбота повинні виходити за межі села та міста. Нижче наводимо теми про рідний край, доступні для обговорення з дітьми шести-семи років:

Найстаріше поселення в їхньому місті, що можна дізнатися про його історію.

Найвідоміші мешканці.

Хто були видатні люди, які народилися в їхньому районі чи місті.

Що вони зробили для людей і країни. Як вони вшанували свій край.

Наймальовничіший куточок регіону (річка, ліс, вулиця). Чим він знаменитий?

Найстаріша будівля. Дата створення будівлі.

Найвидатніші люди регіону. Чим вони відомі.

Туристичні маршрути по рідному краю.

Які пісні ви знаєте про маму та Україну?

Які вірші українською ти вже вивчив?

Що означає герб нашого міста?

Дитина 6-7 років повинна знати і вміти співати неменше 12 українських народних пісень. Важливими заходами, які традиційно організовують у багатьох дитячих садках, є дитячі ярмарки: «Мамина пісня», «Бабусині казки»,

«У тата золоті руки», «День української мови», «Ярмарки»,», День української пісні», святкові дні тощо.

Отже, ознайомлення дітей дошкільного віку з рідним краєм є засобом патріотичного виховання. Успішне пізнання дитиною дошкільного віку Батьківщини можливе лише за умови активної взаємодії дитини з навколишнім світом в емоційно-практичній формі – через гру, навчальну діяльність, спілкування, працю, навчання та різні види діяльності, характерні для дошкільного віку. У Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні ця сфера визначена як «людинознавча». Слід зазначити, що патріотичне виховання дітей дошкільного віку ґрунтується на такому принципі: ознайомлення дітей дошкільного віку з рідним краєм має бути природною «частиною» загального освітнього процесу і базуватися на краєзнавчому матеріалі.

1.3. Педагогічні умови патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку

Нами були визначені наступні педагогічні умови патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку

- *урахування вікових особливостей дітей;*
- *створення у закладі дошкільної освіти освітньо-виховного середовища, спрямованого на виховання патріотичних почуттів;*
- *активізація взаємодії педагогів та сім'ї з метою патріотичного виховання дітей*

Обґрунтуємо кожен з них.

Урахування вікових особливостей дітей. Важливим для національно-патріотичного виховання є правильне визначення вікового етапу, на якому стає можливим активне формування у дітей патріотичних почуттів. Так, у 3-4 роки у дітей починає формуватися ставлення до національної символіки.

Для дітей 5-го року життя національний фактор не є вирішальним, бо багатоетнічне найближче оточення входить до життя дитини через звучання іншої мови, колорит національних мелодій, розмаїття імен.

Найсприятливішим для початку цілеспрямованого та систематичного національно-патріотичного виховання є середній дошкільний вік, коли особливо активізується інтерес дитини до соціального світу, суспільних явищ тощо.

В дітей п'ятого року життя починають формуватися почуття, що виражають ставлення до людей і явищ навколишньої дійсності, до взаємин між людьми, до предметів, що оточують, формуються власні враження, в результаті чого малюк визначає, що йому подобається. Діти легко сприймають та засвоюють колядки, щедрівки, віншування, гаївки, веснянки, а також народні рухливі ігри, залюбки грають у народні ігри з простим сюжетом, виконують різні ролі, водять хороводи. Зростає емоційна чутливість, зацікавленість до розповідей дорослих про звичаї і традиції рідного краю, бажання наслідувати їх. У процесі жвавої участі у підготовці та організації народних свят діти можуть не лише наслідувати дорослого, а й виявляти елементарну творчість.

На шостому році життя в дітей виникають реальні можливості для опосередкованого засвоєння знань, що виходять за межі їхнього життєвого досвіду і безпосереднього сприймання, а також ті, які віддалені у часі. Це створює сприятливі умови для ознайомлення дітей з історією рідного краю, його людьми, специфікою праці та побуту, особливостями мови та культури. Діти цього віку можуть виокремлювати особисті цінності, емоційно їх освоювати, що закріплюється в діяльності, поведінці та міжособистісних взаєминах. У старших дошкільників з'являється вже дистанція соціальних зв'язків й оцінюванні норм поведінки дітей і дорослих. У цих дітей розвивається певна орієнтація на соціум, вміння на відповідному рівні розуміти й оцінювати суспільні відносини. Шестирічна дитина починає розуміти важливість суспільно значущих справ. У цей час формується певне розуміння й оцінка соціальних явищ, орієнтація на оцінке ставлення дорослого крізь призму

конкретної діяльності. За всіх індивідуально-варіативних особливостей розвитку саме цей вік вирізняється найбільшою динамічністю процесу становлення ціннісних орієнтацій.

Процес розширення уявлень про довкілля, розвиток уяви і пам'яті, активізація розумової діяльності дітей сприяють оволодінню елементарними навичками мисленнєвих операцій, що своєю чергою дає дітям змогу засвоювати складнішу інформацію. У старших дошкільників під час засвоєння знань про об'єкти та явища навколишнього світу виникає бажання порівнювати, оцінювати бачене й відповідно відображати, наслідуючи побачене. У цей період у них переважає емоційне сприймання. Цьому сприяють розвиток сенсомоторики – узгодженості в роботі очей і рук, чуттєвий досвід, уміння виокремлювати головне та узагальнювати характерні особливості.

Отже, середній і старший дошкільний вік – найсприятливіший для закладання фундаментальних світоглядних понять, моральних цінностей, переконань у свідомості дитини, організації національно-патріотичного виховання [42].

Створення у закладі дошкільної освіти освітньо-виховного середовища, спрямованого на виховання патріотичних почуттів.

Місцем формування моральних якостей, в тому числі патріотичних почуттів, поряд із родиною є заклад дошкільної освіти. Успішність даного процесу значною мірою залежить від середовища, яке оточує дитину. Розкриємо наукові положення дефініції «середовище».

У науці немає чіткого й однозначного визначення поняття «середовище». У загальному значенні його розуміють по-різному: як оточення, як систему, як умови, або як суспільні матеріальні та духовні прояви, які оточують людину. Середовище в широкому розумінні (макросередовище) охоплює суспільно-економічну систему загалом: виробничі сили, суспільні відносини й інститути, суспільна свідомість і культура. Середовище у вузькому значенні (мікросередовище) включає безпосереднє оточення людини. Відповідно до інших довідкових трактувань середовище є сукупністю

природних умов, у яких відбувається життєдіяльність якого-небудь організму та його соціалізація [2]. В Українському радянському енциклопедичному словнику поняття «середовище» подається як оточення, сукупність природних і соціально-побутових умов, а також сукупність людей, пов'язаних спільністю цих умов, в яких протікає діяльність людського суспільства, організмів [40]. Отже, середовище – все те, що оточує людину, починаючи із сім'ї, родини, включаючи середовище соціальне, яке створює умови для її розвитку, соціалізації та формування як особистості.

Розглянемо поняття «середовище», яке безпосередньо оточує дитину в різних його проявах, у контексті даної роботи.

У вітчизняній педагогіці і психології термін «середовище» з'явився у 20-ті роки ХХ століття, коли досить часто вживалися поняття «педагогічне середовище» (Т. Блонський, С. Шацький) [9], «суспільне середовище дитини» (П. Блонський), «навколишнє середовище» (А. Макаренко) [30].

«Освітнє середовище» – відносно нове поняття, що увійшло у тезаурус педагогіки та психології лише в останні десятиріччя, тому його зміст не можна вважати однозначно визначеним і сталим.

Сутність поняття «освітнє середовище» розкрито у працях сучасних науковців (Є. Бондаревська, А. Лукіна, І. Левицька), «освітньо-виховне середовище» (Л. Буєва, Ю. Мануйлов, Л. Новікова, І. Якиманська, В. Левін), «творче освітньо-виховне середовище» (Т. Любимова, О. Гуменюк, К. Приходченко), «розвивальне освітнє середовище» (А. Валицька, Б. Ельконін, І. Фурман, «Освітній простір виховної системи» (Л. Новікова, О. Савченко, В. Селіванова) [20].

На основі результатів аналізу наукової літератури з'ясовано, що освітнє середовище – це суттєвий елемент соціуму, цілеспрямовано організована, керована, багатофункціональна, відкрита педагогічна система, в межах якої дитина усвідомлює себе як соціально розвинену цілісність. Розвиток особистості дитини ґрунтується на багатоканальній взаємодії всіх суб'єктів освітнього середовища. Найбільш ґрунтовно розроблений напрям вивчення

феномена «освітнє середовище» у працях Н. Гонтаровської і В. Левіна, які визначають освітнє середовище як «систему впливів та умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться у соціальному і просторово-предметному оточенні» [21].

В залежності від задач, які вирішують освітні середовища, їх поділяють на декілька типів. Так, В. Ясвін виокремлює чотири типи «виховних середовищ» – догматичного, ідейного, бездумного споживання і зовнішнього лоску і кар'єри [47]. А дослідниця Л. Лохвицька обґрунтовує як різновид освітнього середовища «навчально-ігрове середовище», надаючи значення цьому термінологічному словосполученню системи матеріальних динамічних і змінних об'єктів ігрової діяльності дитини, що стимулюють її розвиток [8].

Н. Щуркова визначає виховне середовище як «сукупність обставин, що оточують дитину, соціально ціннісних, що впливають на її особистісний розвиток і сприяють її входженню в сучасну культуру». В іншій своїй роботі вона підрозділяє виховне середовище на предметно-просторове, поведінкове, й інформаційно-культурне оточення. «Виховання, – міркує автор, – це створення нормальних, відповідних культурі умов життя для дитини, позитивні впливи яких педагог підсилює, негативні нейтралізує або інтерпретує з позиції сучасної культури» [45]. Найґрунтовнішими нині у межах створення навчального освітнього середовища, на наш погляд, є методологічні стратегії, запропоновані І. Бехом.

Основні з них були визначені нами як засади концепції створення освітньо-виховного середовища. Віднесення розумового й морально-духовного розвитку дітей, вважає І. Бех, порушує проблему оптимальної організації навчальної діяльності, яка забезпечувала б їхній повноцінний розумовий розвиток, що має бути спрямований на досягнення морально-духовного вдосконалення особистості [5].

Ці положення рівною мірою стосуються освітньо-виховного середовища і, на нашу думку мають бути покладені в основу його створення в процесі експериментальної діяльності в ЗДО. Одним з перших про освітньо-виховне

середовище заговорив французький просвітитель ХХУІІІ ст. Ж-Ж. Руссо у трактаті «Еміль або про виховання».

Проблема змісту і якості середовища, в якому здобуває освіту дитина, завжди привертала увагу педагогічної науки. Я. Коменський уважав, що необхідно створювати середовище освітнього закладу привабливим для дитини: чистим, світлим, прикрашеним картинами, портретами видатних людей, географічними картами, пам'ятниками історичних подій, деякими емблемами. Зовні до школи має прилягати майданчик для прогулянок та ігор, садочок, у якому діти зможуть насолоджуватися деревами, квітами, травами. Таке середовище має заохочувати дитину до навчання, воно максимально відтворює усі найважливіші елементи навколишнього світу (культурні, природні, історичні, техніко-технологічні, санітарно-гігієнічні тощо). Ці рекомендації цілком стосуються і закладу дошкільної освіти.

Освітньо-виховне середовище має високий виховний потенціал: воно розкриває дошкільникам простір світоглядних ідей, формує соціальні настановлення й ціннісні орієнтації, гуманістичну спрямованість особистості, її духовні та матеріальні потреби, ознайомлює зі зразками моральної поведінки, формами спільної діяльності та спілкування особистості з колективом. Реалізація виховної функції освітнього середовища в експериментальному дослідженні посилюється, коли навчальна інформація про довколишній світ гармонійно узгоджується з інформацією, пов'язаною з особистісним становленням дитини, процесом удосконалення моральної свідомості й поведінки дітей.

Отже, на думку дослідників, освітньо-виховне середовище має відповідати віковим особливостям дітей. Загалом, як стверджує З. Береснева, визначається взаємозв'язком таких компонентів: 1) результат діяльності фахівців (твори мистецтва, вироби народних промислів, посібники, іграшки тощо); 2) підсумок роботи персоналу ЗДО і батьків; 3) участь дітей в оформленні інтер'єру під керівництвом вихователя [9]. Практика свідчить, що створення освітньо-виховного середовища у закладі дошкільної освіти дозволяє

підвищити рівень духовно-морального, патріотичного, вихованості людини вже на етапі дошкільного дитинства, поліпшити стосунки між учасниками освітньо-виховного процесу. Створення освітньо-виховного середовища в закладах дошкільної освіти передбачає вирішення комплексу таких завдань виховання дошкільників як освічених і морально свідомих патріотів України:

- формування здатності особистості дошкільника усвідомлювати свій власний розвиток як невід'ємний складник національної культури;
- формування світогляду дитини, свідомого ставлення до довколишнього середовища на основі її активної творчої діяльності;
- виховання потреби особистості реалізувати власні творчі інтереси та здібності на користь сім'ї та близького оточення;
- формування екологічної свідомості, визначення своєї власної значущості у збереженні природи та рідної землі;
- виховання етичного ставлення і поваги до оточуючих, формування толерантності у взаємозв'язках з іншими людьми;
- виховання гордості за бойові і трудові подвиги старшого покоління тощо [3].

Отже, науковці зазначають, що педагогічно правильна організація просторово-предметного поля освітнього середовища є надзвичайно важливою педагогічною умовою в процесі виховання та навчання дітей.

Зазначимо, що система національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку в закладі дошкільної освіти передбачає:

- формування у дітей громадянської позиції, поваги до традицій, звичаїв, історико-культурної спадщини рідного краю зокрема та України загалом;
- прищеплення шанобливого ставлення до державних символів, рідної мови, звичаїв та традицій нашого народу;
- об'єднання зусиль педагогічного колективу закладу дошкільної освіти батьків, громадськості для розв'язання проблем патріотичного виховання дітей дошкільного віку;

- забезпечення умов для духовного зростання, творчої активності та самореалізації дітей шляхом залучення їх до практичної діяльності;
- поетапне введення в освітній процес нових видів гурткової роботи, забезпечення реалізації проектів патріотичного спрямування та функціонування міні-музеїв;
- розвиток пізнавального інтересу та навичок пошукової роботи під час дослідження краєзнавчого матеріалу.

Отже, як вже зазначалось вище, впровадження патріотичного виховання має починатися зі створення сприятливого освітньо-розвивального середовища в закладах дитячої освіти, де діти можуть повноцінно розвивати свій патріотизм, високі моральні якості та духовні цінності.

Розвивальне середовище – це комплекс психолого-педагогічних, матеріально-технічних, технологічних, гігієнічних та естетичних умов, які гарантують повноцінний розвиток дитини. Сучасні дослідники (А. Богуш, О. Кононко, Т. Поніманська, Т. Пироженко, Л. Калуська, К. Крутій, П. Матвієнко, О. Проскура, В. Якубенко) визначають розвивальне середовище наступним чином: воно розглядається як система матеріальних об'єктів дитячої діяльності, що функціонально моделює зміст психічного та фізичного розвитку дітей.

Щодо середовища, яке сприяє вихованню юних патріотів, науковці зазначають, що воно має складатися з матеріальних об'єктів і засобів діяльності, які відображають українські традиції сім'ї та любов до Батьківщини, підкреслюють працьовитість і гордість українського народу.

Патріотичне середовище – це не лише просторове оформлення національної світлиці, а й гуманно-патріотична поведінка всіх учасників освітнього процесу в закладі дошкільної освіти та вдома, що ґрунтується на взаємоповазі, взаєморозумінні, готовності до захисту національних і державних цінностей, шанобливому ставленні до захисників України та визнанні національних успіхів і поразок як власних.

Таке середовище створюється в процесі спільної освітньої практичної діяльності та відповідного діалогу між дітьми і дорослими. У патріотичному середовищі для кожної групи мають бути створені умови для того, щоб кожна дитина мала право на патріотичне ставлення до оточуючих, своїх товаришів, рідного краю та Батьківщини. При цьому дуже важливо, щоб дорослі особистим прикладом демонстрували патріотичне ставлення до оточення і подій, що відбуваються. Трохи детальніше зупинимося на цьому питанні. Перш за все, в закладах дошкільної освіти педагогічним колективом має бути створена відповідна навчально-методична база для патріотичного виховання, особливо маленьких патріотів; заклади дошкільної освіти мають бути прикрашені національною символікою та етнічними кольорами; має бути створено колекцію фольклорних рухливих та дидактичних ігор; наявність розробок сценаріїв та заходів з патріотичного виховання; наявність вікових моделей національно-патріотичного виховання; організація міні-музеїв народного побуту (міні-музей вишиванки, українського віночка, народної іграшки, міні-музей «Ляльки-мотанки») тощо, які знайомлять дітей з українським ремісничим народним мистецтвом.

Інтер'єр закладу.

В експозиції слід представити не лише ляльок в українському народному вбранні, а й іграшки, що зображують козацьку добу, фестивалі, народні свята та інші атрибути життя в сільській місцевості.

У центральному залі можна розмістити фотовиставки на теми, пов'язані з сезонними народними святами та фестивалями: «Під прапором України», «Мандруємо Україною», «Україна вишивана», «Чарівний куточок у моєму місті» та ін. Під час свят і фестивалів з дітьми можна відвідувати історичні місця і робити цікаві фотографії. Це можуть бути фотографії вихованців дитячого садка з батьками поруч з історичними пам'ятками України; цікаві історії про міста і села, які відвідали діти, та коротка інформація про їхню історію. Такий вид експозиції сприятиме розвитку поваги до культурних та історичних цінностей через емоційні спогади, а також позитивній співпраці між

усіма членами сім'ї. Інтер'єри, оформлені в такий спосіб, будуть не лише практичними та й ефективними. Вихователі повинні організовувати міні-екскурсії, щоб діти могли побачити символи української держави та особливості українського життя.

Організація освітньо-розвивального середовища в групах раннього та дошкільного віку має свої особливості.

Дітям, які щойно прийшли до дитячого садка, ще важко мислити категоріями міста, країни, культури. Для них рідне місто – це звичне середовище, тому всі розвиваючі осередки в групі повинні містити інформацію про дім і сім'ю, доступну для дітей цього віку. Дизайн повинен бути простим, але яскравим. Важливо привернути увагу дітей і викликати у них інтерес. Для цього в центрі лялькового театру слід розмістити колиску для ляльок, на столі – вишиті серветки, а в горщику – овочі для українського супу. Щоб показати дітям українські народні костюми, можна використовувати м'які або в'язані ляльки, одягнені у вишиті сорочки та чоботи. У куточку перевтілення бажано розмістити віночки, великі намиста та малюнки українських дівчаток і хлопчиків. У куточку розвитку та сенсорики рекомендується розміщувати дидактичні ігри, спрямовані на розвиток любові та поваги до рідних і дорослих («Зроби букет для мами», «Допоможи дідусеві зав'язати шнурки», «Скажи лагідно», «Моя сім'я», «Нагодуй тварин» тощо). Народні іграшки також можуть бути предметом самостійних розвиваючих центрів (іграшки з дерева або тканини).

У цьому віці активно формується мова, тому все повинно сприяти її розвитку і спонукати дитину впізнавати і називати слова. Тому в літературних куточках мають бути українські народні казки, пісні, прислів'я, приказки, віршики та казки з яскравими образами. Необхідно розмістити дві-три книжки у твердій обкладинці, зміст яких зрозумілий дітям. Також можна розмістити альбом з фотографіями сім'ї дитини, щоб показати сімейні стосунки, турботу і спільну діяльність. На початку дитина повинна лише спостерігати, поки вихователь розглядає альбом і називає імена всіх членів сім'ї, зображених на

фотографіях. Поступово діти будуть робити це самі, наслідуючи дорослих. Доцільно використовувати пальчиковий театр або ляльок-рукавичок, щоб розповідати знайомі народні та казкові історії. Це справляє великий емоційний вплив на малечу. Таким чином, не тільки засвоюється понятійна мовна база, а й розширюється світогляд дитини, виховується любов і повага до родини, виховується любов і повага до сім'ї.

Тематика та розвивальне середовище в групах для дітей середнього та старшого дошкільного віку

Не менш важливо збагатити розвивальне середовище в групах дітей середнього і старшого дошкільного віку національною та народною символікою, виробами українського декоративно-прикладного мистецтва (народна іграшка, кераміка, рушники, вишивка, витинанки, писанки) та предметами народного побуту. Це не означає, що всі ці елементи повинні бути розміщені в групі одночасно. Їх слід урізноманітнювати відповідно до пори року, тематичного планування та педагогічних цілей педагога.

Наприклад, у процесі рольових ігор може використовуватися декоративний посуд або столи можуть бути прикрашені вишитими скатертинами. Ляльки можуть бути одягнені в національні костюми. На кухні дівчатка можуть «готувати» вареники, пампушки, сало та домашню ковбасу, використовуючи народне костюмоване начиння (миски, горщики, макітри, глечики, куманці). Зображення традиційних українських страв можна зібрати в невеликий альбом, і діти зможуть не тільки вчитися готувати, а й грати в крамничках і кафе.

Дуже важливими є центри природи та дослідницької діяльності. Вивчаючи природу своєї країни, акцент робиться на її красі, різноманітності, багатстві та унікальності. Діти можуть дізнатися, які тварини живуть в українських лісах, які дерева там ростуть, які дерева легко впізнати як українські («без верби і явора не було б України»), які квіти цвітуть на українських полях і луках (чорнобривці, волошки, мак, мальви, барвінок тощо). Для цього педагоги разом з дітьми можуть створити енциклопедію, альбом,

альбом спостережень або інший альбом. Головна мета – пробудити у дітей любов до рідного краю з його багатою та різноманітною природою. За можливості можна організувати екскурсію в ботанічний сад національних рослин (верба, жабка, дуб, вишня, тополя тощо).

Дошкільнят доцільно залучати до природоохоронної діяльності. Наприклад, під час реалізації екологічних проєктів («Знайомство з птахами», «Флора і фауна нашого парку», «Рослинна аптека», «Від насінини до кореня») дітям слід запропонувати розглянути тварин і рослини, занесені до Червоної книги України; створити їхні паспорти.

Мистецтво – музика, художні твори, образотворче мистецтво, народна творчість та ремесла – є засобом патріотичного виховання. У роботі з дітьми дуже важливо, щоб використовувані твори мистецтва були високої художньої якості.

Дуже важливо наповнювати творчі куточки у групах творами мистецтва і художньою літературою, де діти дізнаються про велику силу мистецтва. Окрім матеріалів та інструментів для творчості, там мають бути зразки українського декоративного розпису, вишивки та алгоритми роботи з глиною. У літературних куточках мають бути портрети видатних українських митців – художників, поетів, акторів театру та кіно. Важливо, щоб література відповідала віку дітей та цілям програми. Педагоги повинні правильно добирати художні твори з чіткою педагогічною спрямованістю та застосовувати педагогічно ефективні методи і прийоми, необхідні для свідомого розпізнавання і засвоєння дітьми суті ідей та художніх образів творів. Сильний педагогічний виховний вплив у процесі патріотичного виховання має український фольклор. Тим паче, що діти старшого дошкільного віку вже можуть розповідати прості казки та переказувати сюжети. Тому рекомендується використовувати різні види театру. Також важливо знайомити дітей з музичним мистецтвом. Для цього слід передбачити альбом з малюнками та дитячими копіями народних інструментів. Також можна розмістити глиняні або дерев'яні сопілки. Наведемо перелік навчальних предметів національно-

патріотичного спрямування для дошкільних груп, які доцільно використовувати в процесі організації освітнього середовища з метою патріотичного виховання:

- ляльки в українському національному вбранні та світовому національному вбранні (для старших груп);

- український посуд – горщики, сковорідки, глечики тощо;

- зразки народного мистецтва – іграшки з соломи, плетені кошики, писанки, рушники, шкіряні сумки, металеві прикраси тощо;

- домашні іграшки: музичні іграшки (свистульки, свищики), ляльки-мотанки тощо;

- зразки народних костюмів (для плоских та об'ємних ляльок);

- альбоми: ілюстровані «Українські казки», «Рідний край», «Українське козацтво» тощо;

- тематичні дидактичні ігри;

- аудіо- та відеотека – українські казки, пісні, інструментальна музика тощо;

- національні символи України – зображення національних символів України, роздруківки пояснювальних текстів про них тощо;

- важливі дати України – відповідні картинки;

- портрети Українських митців – видатних українських письменників, художників та музикантів;

- декоративний розпис – приклади українського розпису з різних регіонів;

- українське народне мистецтво – зображення зразків вишивки, текстилю, гончарних виробів, писанок тощо;

- побут українського народу – зображення різноманітних іграшок, народних костюмів, предметів інтер'єру тощо;

- українські свята та обряди – зображення та характеристика свят;

- українське козацтво – портрети гетьманів, сцени з козацького життя;

Таким чином, за допомогою теоретичного аналізу нами доведена необхідність створення освітнього середовища, його діяльнісного наповнення

для розвитку особистості дошкільника, зокрема для процесу патріотичного виховання дітей.

Особлива увага має приділятися створенню умов для виховання патріотичної свідомості вихованців, формуванню у них емоційно-ціннісного ставлення до Батьківщини, розвитку у них умінь і навичок корисної суспільної та трудової діяльності. Освітньо-виховне середовище може бути сприятливим, тобто таким, що забезпечує повноцінний розвиток особистості дитини, або несприятливим, таким, що не дозволяє повною мірою використати потенційні можливості освітнього закладу для особистісного розвитку дитини.

Важливо пам'ятати, що стихійна організація освітньо-виховного середовища не забезпечує сприятливих умов щодо повноцінного розвитку дітей, водночас за умови його цілеспрямованої організації освітнє середовище характеризується потужним особистісно розвивальним потенціалом.

Наступна педагогічна умова – активізація взаємодії педагогів та сім'ї з метою патріотичного виховання дітей

Схарактеризуємо наукові засади поняття «взаємодія». Філософи, соціологи, психологи, педагоги у різні часи трактували поняття взаємодії, розглядаючи його як багатоаспектний процес. Аналіз словникової літератури дав нам змогу з'ясувати, що «взаємо» – перша частина складних слів: взаємовигідний, взаємовиручка, взаємодія, взаємоперевірка, взаємоузгодження [12].

Як *філософська категорія* «взаємодія» відображає процеси впливу об'єктів один на одного, їх взаємну зумовленість і породження одним об'єктом іншого [13], а також процес взаємного впливу один на одного, будь-який зв'язок і відношення між матеріальними об'єктами і явищами.

Отже, поняття «взаємодія» можна охарактеризувати як рівноцінний вплив її учасників один на одного, як процес двосторонньої діяльності, спрямованої на досягнення поставленої мети.

У *соціально-педагогічному аспекті* взаємодія представлена працями С. Гончаренка, В. Радула [15]. На їх погляд, це «категорія, яка відтворює

процеси впливу різних об'єктів один на одного, їхню взаємну зумовленість, зміну стану, взаємоперехід, а також породження одним об'єктом іншого».

Отже, під взаємодією розуміємо діяльність її учасників, наповнення відповідним змістом дій і вчинків, що складатимуть її цілісність як процесу. Як зазначає Т. Кравченко, «взаємодія передбачає встановлення зв'язків, відносин, продукування взаємовпливів між певними соціальними інститутами» [14]. У дослідженні поняття «взаємодія» ми визначаємо як процес взаємного впливу, співпраці між дошкільним навчальним закладом і сім'єю, що характеризується двосторонньою активністю, спрямованою на реалізацію поставленої мети – виховання патріотично спрямованої особистості дитини та підвищення рівня культури батьків із досліджуваного питання.

На сучасному етапі розвитку суспільства вже не дискутується проблема про пріоритетність у виховному процесі інституту сім'ї і суспільних установ. Звичайно, першість належить сім'ї, родині, а суспільні інститути, такі як заклад дошкільної освіти, мають допомагати батькам у правильному здійсненні впливу на дітей, оскільки сім'я була й лишається головним осередком, де відбувається становлення і розвиток особистості дитини. Сім'я є основним елементом соціального мікросередовища, який значно впливає на формування найважливіших якостей особистості.

У розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки ця проблема була актуалізована К. Ушинським. Він підкреслював пріоритетність сімейного виховання, зазначаючи, що від його успішності залежатиме подальша доля дитини. «Важко виразити словами, – писав педагог, – те особливе, світле, що народжується в нашій душі, коли ми згадуємо тепло рідного сімейного гнізда.

До глибокої старості залишаються в нас певні сердечні зв'язки з тією родиною, з якої ми вийшли» [18].

На значенні сімейного виховання наголошував П. Лесгафт. На його думку, жоден соціальний виховний інститут не в змозі замінити батька й матір.

Саме традиції сімейного виховання мають пріоритетний вплив на формування особистості дитини. Але, як зазначав П. Лесгафт, не варто

переобтяжувати дітей, позбавляючи їх самостійності: «Вся таємниця родинного життя в тому й полягає, щоб дати дитині можливість самій розвиватися, робити все самій: дорослі не повинні нічого робити заради особистої зручності й задоволення, а завжди ставитись до дитини, з першого дня появи її на світ, як до людини, з повним визнанням її особистості» [19].

Вагомість питання співпраці вихователів закладів дошкільної освіти з родинами вихованців відображено в працях українського педагога, фундатора суспільного дошкільного виховання С. Русової. Зокрема, вона зазначає: «...в дитячому садку мусить бути усе рідне, що нагадує знайомі хатні обставини з найкращого боку. Дитина почуває себе вільно; зацікавлена всім, що їй так легко зрозуміле навколо, й працюючи коло різноманітних речей...» [22]. Вагомий внесок у розробку проблеми формування усвідомленого батьківства здійснив А. Макаренко. Він назвав сім'ю тим «природним первинним осередком, де реалізується краса людського життя, куди приходять відпочивати переможні сили людини, де ростуть і живуть діти – головна радість життя» [23].

В. Сухомлинський уважав, що найважливішою роботою кожної сім'ї є творення майбутньої людини. Однією із серйозних причин, що в багатьох сім'ях заважають правильному вихованню дітей, педагог вважав недостатнє оволодіння батьками педагогічними знаннями. Ефективне співробітництво з педагогами, на його думку, сприяє підвищенню рівня культури батьків і матерів, формуванню відповідальності за виховання дітей.

Отже, однією з умов ефективності виховання дитини є тісне співробітництво вихователів з членами сім'ї, котра є першим, а іноді єдиним середовищем, де дитина формується як особистість. Головним компонентом, який здійснюють виховний вплив на дитину – це система цінностей і соціальні установки сім'ї, стиль взаємовідносин між членами сім'ї, сімейними традиціями, рівень психолого-педагогічної культури батьків.

Виховання патріотичних почуттів старших дошкільників великою мірою залежить від того, як складаються відносини між вихователями і батьками. Сучасні дослідниці А. Богуш, Н. Гавриш [18] та ін. розглядають контактування

дитини із дорослими (сім'єю та педагогами закладів дошкільної освіти) як важливий засіб, що актуальний на всіх стадіях соціалізації особистості.

Огляд проаналізованих педагогічних праць дає підстави для окреслення концептуального положення щодо важливості та необхідності взаємодії з сім'ями вихованців, забезпечення родин системою педагогічних знань. Ця проблема була предметом уваги в численних спеціальних дослідженнях, де розглядалася в різних аспектах. Зокрема, Н. Кот вивчала педагогічні умови ефективної взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї в екологічному вихованні [25], Т. Пагута – співробітництво вихователів закладів дошкільної освіти із сім'єю щодо виховання дошкільників у дусі миру [186], В. Котирло – досвід взаємодії вихователів і батьків, М. Машовець – аспекти підготовки студентів до співпраці з батьками.

Про необхідність співпраці педагогів з батьками зазначалося в програмах навчання та виховання дітей дошкільного віку «Малютко» (1991 р.) і «Дитина» (1993 р.) [27], де серед головних завдань зазначено: «...показувати батькам їх першочергову роль у вихованні дітей. Розкривати роль дитячих садків як громадсько-державних закладів, «відкритої системи», життя дітей в яких збагачується за умови широкої участі в їх роботі батьків. Розглянути конкретні форми залучення батьків до життя дитячого садка» [27].

Удосконалення змісту взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї розкрито в 2-му виданні програми «Малютко» (1999 р.), де визначено її сутність, принципи, завдання, умови, зміст, форми, етапи та показники результативності [28].

У програмі «Дитина» (2003 р.) співпраця з батьками у розділі «Разом із сім'єю» подається конкретно для кожної вікової групи [29]. На оновленні стратегії і тактики оптимізації взаємодії педагогів з батьками вказується в Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». У ній визначено завдання, зміст та умови співпраці з родинами [3], зазначено, що провідними принципами в діяльності дошкільних навчальних закладів і родин як партнерів є «взаємопідтримка і взаємопроникнення» [29]. Особлива увага

приділяється питанню особистісного зростання дитини в дошкільному віці, про що спільно мають дбати педагогічні працівники і батьки.

У сучасній дошкільній педагогіці окреслено основні принципи взаємодії з батьками: професійної компетентності; діагностичного підходу до родин; диференційованого підходу до родин; спрямованості педагогічної освіти батьків на особистість дитини, її індивідуальний, творчий розвиток; індивідуального підходу до родин.

Педагогічні працівники вирішують низку завдань, співпрацюючи з родинами своїх вихованців і здійснюючи таким чином просвітницьку роботу.

До основних завдань взаємодії із сім'єю вихованців, які реалізуються на сучасному етапі розвитку дошкільної освіти, належать:

1. Обґрунтування першочергової ролі батьків у вихованні дітей.
2. Розкриття ролі закладів дошкільної освіти.
3. Допомога в усвідомленні особливостей дошкільного дитинства.
4. Залучення батьків до посиленої участі у створенні умов для різноманітної діяльності дітей.
5. Ознайомлення родини зі специфікою розвитку, виховання та навчання дітей раннього та дошкільного віку.

Проте сім'ї не однакові за рівнем знань, соціальним станом та ступенем розвитку і виконанням їх функцій. У окремих батьків відсутня орієнтація на виховання моральних почуттів, розвиток емоційної сфери дошкільника. Заклад дошкільної освіти покликаний здійснити допомогу сім'ї у питаннях виховання, тому слід зробити акцент на принцип неперервності і наслідування виховання дитини в сім'ї і в закладі дошкільної освіти, щоб сформувати взаємну відповідальність педагогів і батьків за виховання дитини.

У дослідженнях з означеної проблеми (Г. Беленька, О. Богініч, М. Машовець) зазначається, що процес взаємодії потребує забезпечення диференційованого підходу: в одних батьків є проблеми у вихованні, які мають

вирішуватися індивідуально, а інші можуть ділитися передовим досвідом сімейного виховання. Організація взаємодії з сім'ями має ґрунтуватися на інтерактивних підходах (у розумінні способу впливу: наочному, вербальному, практичному; спілкування з фахівцями: лікарями, психологами та ін.).

Формування педагогічної культури батьків є складником взаємодії будь-якого суспільного інституту із сім'єю. Сім'ї потребують уваги з боку держави, особливо в питаннях виховання дітей: «труднощі у виконанні сім'єю виховної функції значною мірою пов'язані зі знеціненням моральних, духовних, громадянських ідеалів у суспільстві, відсутністю загальних стратегій виховання».

Сучасна дошкільна педагогіка володіє напрацьованим через практику інструментарієм взаємодії закладів дошкільної освіти із сім'ями. Це форми і методи співпраці закладів дошкільної освіти з батьками, де основним критерієм поділу на форми взаємодії є кількість учасників [31].

За цією умовою у своєму дослідженні розрізняємо індивідуальні та групові форми і методи роботи. До індивідуальних віднесено: індивідуальні бесіди (у т. ч. телефоном), консультації, відвідування сімей за місцем проживання, листування, прийом та забирання дітей з садка, доручення батькам тощо.

Серед групових (колективних) виділяємо: батьківські збори, лекції, «дні відкритих дверей», групові консультації, тренінгові заняття, круглі столи, виставки результатів творчості дітей, свята та інші масові заходи для батьків, клубна робота тощо. Окремою групою Т. Поніманська виділяє ще наочно-інформаційні форми роботи – «виставки дитячих робіт; реклама книг, публікації у періодиці, в системі Інтернет з проблем сімейного виховання».

Проведений аналіз літературно-джерельної бази щодо взаємодії закладу дошкільної освіти сім'ї виявив, що педагогізація родин відбувається через консультативно-рекомендаційну (батьківські збори, усні й письмові консультації, бесіди, практикуми, тренінги тощо), лекційно-просвітницьку (батьківські лекторії, всеобучі, конференції, педагогічні читання) діяльність,

залучення батьків до освітнього процесу («дні відкритих дверей», участь у підготовці й проведенні свят, розваг, окремих занять, в оснащенні педагогічного процесу та впорядкуванні приміщень, території разом з дітьми і педагогами).

Отже, основні завдання взаємодії педагогів закладу дошкільної освіти з батьками: встановлення довірливих ділових контактів із сім'ями вихованців; забезпечення батьків мінімальною психолого-педагогічною інформацією, навчання їх способами встановлення спілкування з дитиною; забезпечення регулярної взаємодії дітей, вихователів і батьків; залучення членів сім'ї до педагогічного процесу; створення в сім'ї предметного та емоційно-розвивального середовища.

Висновки до розділу 1

Отже нами досліджено проблему патріотичного виховання: аналіз історичної, філософської, педагогічної літератури свідчить, що проблема патріотичного виховання молоді завжди посідала провідне місце. Суть патріотизму розкрито у працях Г. Ващенка, С. Русової, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін.

Патріотизм – небайдужість до долі власної країни – ті риси, якими має бути наділена кожна особистість. Похідними від поняття «патріотизм» є такі: «державницький патріотизм», «конституційний патріотизм», «громадянський патріотизм», «політичний патріотизм», «український національний державний патріотизм», «національний патріотизм», «український патріотизм», «етнічний патріотизм» тощо.

Дошкільний вік є сприятливим періодом для розвитку патріотичних почуттів. Патріотичні почуття – це переживання, з яких у майбутньому виросте громадянська позиція особистості, її людська та національна гідність. Про національно-патріотичне виховання йдеться й у державних документах, що стосуються безпосередньо дошкільної освіти: у Законі України Про дошкільну

освіту та БКДО в Україні. Наприклад, у статті 7 Закону України «Про дошкільну освіту» [36] зазначається, що одним із найголовніших завдань є виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до рідної мови, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля. У Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні також наголошується на значущості забезпечення життєвої компетентності дитини, до змісту якої входить і поняття «бути громадянином своєї країни, патріотом свого народу» [4].

У змісті патріотичного виховання доцільно зосередитися на володінні зростаючою особистістю такими патріотичними цінностями, як любов до рідної землі, держави, народу. Необхідно формувати національну ідентичність, але, разом з тим, толерантне ставлення до підростаючої особистості, до інших народів, культур, традицій, виховувати почуття духовної єдності населення усіх регіонів України, цінності його культурної спадщини та майбутнього.

Пріоритетом сучасного патріотичного виховання має стати вироблення переконаності підростаючого покоління українців в єдності. Завдяки почуттю національної єдності, злагоді, миролюбності можна зберегти Україну єдиною, зміцнитися, стати рівними серед рівних.

Ми проаналізували форми та засоби патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку. До основних завдань патріотичного виховання старших дошкільнят належать:

- формування любові до рідного краю (причетності до рідного дому, сім'ї, дитячого садка, міста);
- формування духовно-моральних взаємин;
- формування любові до культурного спадку свого народу;
- виховання любові, поваги до своїх національних особливостей;
- почуття власної гідності як представників свого народу;
- толерантне ставлення до представників інших національностей, до ровесників, батьків, сусідів, інших людей.

Якщо розглядати патріотизм з точки зору поняття «ставлення», то його можна розділити на кілька напрямів:

- 1) ставлення до батьківщини та її природи;*
- 2) ставлення до людей, які живуть на Батьківщині;*
- 3) ставлення до моральних цінностей, традицій, звичаїв та культури;*
- 4) ставлення до державного устрою.*

Формами та засобами патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку є: екскурсії вулицями рідного міста, до історичних пам'яток, визначних місць; розповіді вихователя; бесіди з цікавими людьми; узагальнюючі бесіди; розгляд ілюстративних матеріалів; читання та інсценування творів художньої літератури; запрошення членів родин у дитячий садок; спільні з родинами виховні заходи тощо.

Ми виокремили та обґрунтували педагогічні умови патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку:

- урахування вікових особливостей дітей;
- створення у закладі дошкільної освіти освітньо-виховного середовища, спрямованого на виховання патріотичних почуттів;
- активізація взаємодії педагогів та сім'ї з метою патріотичного виховання дітей.

РОЗДІЛ II. ОБГРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Діагностичний інструментарій дослідження рівня патріотичної вихованості в дітей старшого дошкільного віку

Для з'ясування стану вихованості патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку на констатувальному етапі дослідження передбачається виконання таких завдань:

- розробити критерії та показники вихованості патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку і визначити рівні вихованості патріотичних почуттів у досліджуваних;
- проаналізувати навчально-методичне забезпечення процесу виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку;
- дослідити стан готовності педагогів закладів дошкільної освіти до формування патріотичних почуттів у вихованців;
- розробити педагогічні умови, необхідні для успішного виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку.

Під час планування експериментальної роботи керувалися положенням, згідно з яким дошкільний вік є сенситивним періодом для виховання моральних якостей. Зважаючи на те, що патріотизм є складником моральних якостей, не є винятковим і виховання патріотичних почуттів, яке забезпечується використанням системи засобів виховного впливу на емоційну сферу особистості. З-поміж них учені (В. Кошелева, П. Якобсон) вирізняли: здатність до самовизначення в певному середовищі й опанування відповідним змістом цінностей; емоційну сприйнятливість навколишнього середовища, а також застосування власного, дієвого потенціалу в житті спільноти, до якої особистість визнає свою належність [38].

Підґрунтям для експериментального дослідження було обрано: праці

психологів і педагогів із проблем вивчення особистості дитини старшого дошкільного віку (І. Бех, А. Богущ, О. Кононко та ін.) [3]; психолого-педагогічні дослідження останніх років (П. Ігнатенко, М. Качур, В. Лаппо, К. Чорна та ін.), у яких визначено напрями вивчення рівня патріотичного виховання особистості. Це зумовлює виокремлення критеріїв вихованості патріотичних почуттів.

Виявлення стану вихованості патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку здійснюється у процесі констатувального етапу дослідження, який включає два етапи.

На першому етапі констатувального експерименту вирішуються такі завдання:

- 1) розробляються критерії і показники вихованості патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку;
- 2) здійснюється добір діагностичного інструментарію відповідно до проблематики дослідження, вікових та індивідуально-психологічних особливостей дітей зазначеної вище вікової групи;
- 3) проводиться серія діагностичних процедур;
- 4) аналізуються й узагальнюються результати діагностичних процедур;
- 5) виявляються рівні вихованості патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку.

Розробляючи методику констатувального етапу дослідження, виходимо з того, що виховання патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку – це цілісний системний виховний вплив, спрямований на формування знань та уявлень про сутність патріотизму і патріотичних почуттів, які через ціннісне ставлення до Батьківщини та її історичних і культурних надбань, мотивацію на власну участь у практичних справах на її благо; реалізується у відповідних вчинках як інтегративне особистісне утворення (знання відповідно віку), структура якого включає когнітивний, емоційно-ціннісний, та діяльнісний компоненти.

Перше завдання констатувального етапу дослідження передбачає розробку критеріїв і показників патріотичної вихованості у дітей старшого дошкільного віку, які добиралися на основі сутності та структури поняття «патріотичні почуття», врахування вікових та психологічних особливостей дітей старшого дошкільного віку. Критерії було визначено ідентичними компонентам патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку, а саме: когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий.

Показниками когнітивного критерію було обрано: уявлення про малу і велику Батьківщину, обізнаність з державними символами України, народними традиціями, звичаями та обрядами; усвідомлення своєї причетності до малої і великої Батьківщини; розуміння змісту літературних творів, відео матеріалів тощо; уміння аналізувати вчинки їх героїв.

Показниками емоційно-ціннісного критерію виступали: інтерес до вивчення історії, традицій та культури України; прагнення до оволодіння рідною мовою; любов до сім'ї та родини; гордість за трудові і бойові заслуги старшого покоління; прояв емоційного відгуку на знайомство з художніми творами, відеоматеріалами тощо; уміння співвідносити вчинки героїв з їхніми патріотичними та моральними якостями.

Показниками поведінкового критерію було визначено: прояв співпереживання та співчуття рідним, близьким та оточуючим; турбота про членів сім'ї та представників живого світу, посильна допомога дорослим; наслідування позитивної поведінки літературних героїв у власній життєдіяльності.

Патріотичні почуття – одне з основних моральних якостей особистості, складне інтегративне утворення, для дослідження якого не існує універсальної методики. Тому для експериментального визначення рівнів патріотичної вихованості, вихованості патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку нами підібрано комплекс діагностичних методик і методів, за допомогою яких вимірювалися окремі показники зазначених критеріїв, які наведено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Діагностичні методики і методи вимірювання показників за визначеними критеріями вихованості патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку

Критерії	Показники	Методики і методи
Когнітивний	Уявлення про малу і велику Батьківщину, обізнаність з державними символами України, народними традиціями, звичаями та обрядами; усвідомлення своєї причетності до малої і великої Батьківщини, володіння українською мовою; розуміння змісту літературних творів, відеоматеріалів тощо; уміння аналізувати вчинки їх героїв.	Методика понятійного словника; бесіда-опитування; малюнок із сюжетною лінією «Моя Батьківщина»; методики «Прислів'я», «Державні символи України»; гра «Упізнай героя».
Емоційно-ціннісний	Активний інтерес до вивчення історії, традицій та культури України; прагнення до оволодіння рідною мовою; любов до сім'ї та	Модифікована методика Л. Шилової; ситуації вільного вибору; бесіда за змістом казки «Котигорошко»; цілеспрямовані

	<p>родини; гордість за трудові і бойові заслуги старшого покоління; прояв емоційного відгуку на знайомство з художніми творами, відеоматеріалами тощо; уміння співвідносити вчинки героїв з їхніми патріотичними та моральними якостями.</p>	<p>педагогічні спостереження.</p>
<p>Поведінковий</p>	<p>Прояв співпереживання та співчуття рідним, близьким та оточуючим; турбота про членів сім'ї та представників живого світу, посильна допомога дорослим; бажання наслідувати позитивну поведінку літературних героїв, героїв відеоматеріалів у власній життєдіяльності.</p>	<p>Малюнок «Моя сім'я»; Ігри «Маленькі помічники», «Хочу бути схожим»; ситуації вільного вибору; педагогічні спостереження.</p>

Обрані для педагогічної діагностики методи передбачають одержання конкретних даних щодо рівня патріотичної вихованості, вихованості патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку за визначеними показниками.

Опитування здійснюється за розробленими запитаннями. Звернення до опитування зумовлено віковими особливостями дітей, зокрема відсутністю в них належних умінь письма і читання. Анкетування запроваджується з метою отримання повної і змістової інформації від педагогів та батьків за порівняно короткий відтинок часу. Зміст анкет було розроблено самостійно, а також запитання модифікуються з наявними у психолого-педагогічній літературі зразками відповідно до мети роботи.

Перед заповненням анкет проводяться короткі бесіди (інструктаж), у ході яких дається пояснення щодо мети анкетування, способу відповіді на поставлені запитання. Основне призначення анкет полягає у виявленні готовності педагогів до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Бесіда як метод педагогічної діагностики застосовується для одержання даних щодо сформованості в дітей уявлень знань за показниками когнітивного та емоційно-ціннісного критеріїв. Розробляючи зміст бесід, добирали і вводили запитання, які провокують респондентів на висловлювання своїх поглядів. Нами було визначено три основні групи запитань: прямі, непрямі, навідні. Добираючи запитання, виходили з того, що вони мають сприяти не тільки розгортанню самої бесіди, а й спонукати респондентів до висловлювання конкретних суджень, прояву тих чи тих оцінок, ставлень тощо.

Проводячи бесіди з дітьми, слід зважати на нестійкість їхньої уваги, швидку зміну інтересів, можливість присутності у відповідях елементів фантазування, які в певний конкретний момент діти можуть сприймати як дійсність. Тому одержана в процесі бесіди інформація має перевірятися й

уточнюватися за допомогою інших методів. Бесіди як метод педагогічної діагностики зазвичай мають груповий (3-5 осіб) або індивідуальний характер.

Педагогічні спостереження як метод діагностики спрямовуються на одержання таких даних, як: турбота дитини про членів сім'ї та представників живого світу; посильна допомога дорослим; позиція, яку займає дитина щодо сприйняття художніх творів.

Метод малюнків дає змогу краще зрозуміти внутрішній світ дитини, її відносини з іншими людьми, зокрема з членами родини

Проблемна ситуація – це спеціально дібрана (розроблена) життєва ситуація, яка вимагає самостійного розв'язання певної проблеми на підставі знань, отриманих у процесі роботи з певним художнім твором, або на підставі власних мотивів, які могли б мати місце в аналогічній ситуації.

Отже, долучаючись до розв'язання проблемних ситуацій, дитина інтерпретує й оцінює причини і мотиви поведінки героїв книжок, відеоматеріалів, ґрунтуючись на особистісному досвіді. У дослідженні одержання такої інформації надасть змогу з'ясувати настановлення дитини на той чи той тип поведінки, виявити мотивацію до його обрання.

У процесі констатувального етапу експерименту вивчається роль сім'ї у формуванні патріотичних почуттів у дітей. Основними методами тут є анкетування та бесіди, які охоплюють батьків і вчителів.

Розроблена методика педагогічної діагностики на констатувальному етапі дослідно-експериментальної роботи дасть змогу одержати ймовірні дані в контексті визначених завдань для цього етапу дослідження.

З метою вивчення рівня вихованості патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку за когнітивним критерієм (уявлення про малу і велику Батьківщину, обізнаність з державними символами України, народними традиціями, звичаями та обрядами; усвідомлення своєї причетності до малої і великої Батьківщини; розуміння змісту літературних творів, відеоматеріалів, уміння аналізувати вчинки їх героїв) використовується: методика понятійного словника, опитування з елементами бесіди, малюнок з сюжетною лінією «Моя

Батьківщина», методики «Прислів'я» та Державні символи України», гра «Упізнай героя».

У ході використання методики понятійного словника дітям старшого дошкільного віку пропонується відповісти на запитання, в яких присутнє конкретне поняття: як ти розумієш слово «Батьківщина?», як ти розумієш слово «Сім'я?», як ти розумієш «Рідний дім?», як ти розумієш «Рідна вулиця?», як ти розумієш «Рідне місто?», як ти розумієш «Рідна країна»? як ти розумієш слово «патріотизм»? В кожному питанні має бути ключове слово, що так чи так характеризує патріотичні почуття дитини.

Особливістю використання методу понятійного словника для дітей старшого дошкільного віку є те, що дитина висловлює своє тлумачення запропонованого поняття. Відповідь занотовується та аналізується. В судженнях дитини не тільки виявляється її уявлення про Батьківщину, патріотизм тощо, але, по-перше її почуття (експресивність мовлення), зацікавлене або незацікавлене ставлення до малої та великої Батьківщини, тобто її мотивація, що спонукає дитину до здійснення вчинків.

По-друге, з висловлювань дитини зрозуміло про її вчинки, та ціннісне ставлення до Батьківщини тощо, що дає можливим прогнозувати її поведінку, її ставлення до людей та до себе. Якісний аналіз відповідей учасників експерименту здійснюється за такими параметрами:

1 бал – фрагментарні уявлення про велику і малу Батьківщину, рідну країну, дім, вулицю, сім'ю.

2 бали – несистематизовані уявлення про велику і малу Батьківщину, рідну країну, дім, вулицю, сім'ю.

3 бали – усвідомлені уявлення про велику і малу Батьківщину, рідну країну, дім, вулицю, сім'ю.

З метою виявлення рівнів уявлень дітей старшого дошкільного віку щодо змістового наповнення понять «велика і мала Батьківщина» проводиться бесіда. Зміст бесід вибудовується за запитаннями, спрямованими на виявлення уявлень дитини про рідну домівку, сім'ю та родину, дитячий садок, рідне місто

і його мешканців, природу та культурну спадщину країни.

Продемонструємо прикладами.

Тема бесіди «Моя сім'я». Запитання: Хто твої мама і тато, де і ким вони працюють? Чи є у тебе брати і сестри, дідусь і бабуся? Що ти знаєш про своїх родичів, хто вони, де живуть? Як батьки проводять вихідні дні? Що ти робиш у вихідні дні? Які свята ти любиш найбільше, як ви святкуєте свята? Як ти допомагаєш мамі, тату, дідусі, бабусі?

Відповіді дітей оцінюються за трибальною шкалою:

1 бал – неповні, фрагментарні знання про сім'ю, її історію, традиції, родичів.

2 бали – наявні окремі несистематизовані уявлення про сім'ю, її історію, традиції.

3 бали – діти обізнані з історією, традиціями власної сім'ї.

Тема бесіди «Мій дім, моя вулиця, моє місто». Запитання: Як називається наше місто? Чому його так назвали? На якій вулиці ти живеш? Які твої улюблені місця у нашому місті? Як мешканці міста піклуються про місто? Чи знаєш герб міста? Які кутки у місті любиш відвідувати? Як мешканці міста турбуються про чистоту міста? Чи подобається тобі рідна вулиця і чому?

Відповіді дітей оцінюються за трибальною шкалою:

1 бал – неповні, фрагментарні уявлення про свій дім, вулицю, місто, історію та культурні пам'ятки рідних міст.

2 бали – несистематизовані уявлення про рідний дім, вулицю, рідне місто, їх архітектурні та культурні пам'ятки.

3 бали – обізнаність дітей з містом, вулицею, з найбільш цікавими об'єктами рідних місць.

Тема бесіди «Природа рідного краю». Запитання: Який куточок рідної природи у нашому місті тобі подобається? Чим? Які вірші, оповідання, казки, прислів'я про природу ти знаєш? Які у вашому дворі є тварини, рослини, як люди турбуються про них? Чи є у вас дома квіти, тварини? Як ти доглядаєш за

ними? Як ти та твої друзі допомагають тваринам і рослинам взимку? Які ти знаєш літературні твори про природу рідного краю?

Відповіді дітей оцінюються за трибальною шкалою:

1 бал – неповні, фрагментарні уявлення про природу рідного краю в різні пори року; називає 1-2 художні твори про природу.

2 бали – несистематизовані уявлення про природу рідного краю у різні пори року; називає 3-4 твори художньої літератури про природу.

3 бали – повні свідомі уявлення про природу рідного краю; демонструє знання понад 5 творів художньої літератури про природу.

У процесі бесіди звертається увага на те, як діти реагують на запитання, наявність збігу або суперечностей у їхніх відповідях, інтонацію. Це дає можливість певною мірою відсіювати неправдиві відповіді та виявляти уявлення дітей щодо розуміння мотивів власної поведінки та поведінки оточуючих.

З метою виявлення знань дошкільників про державні символи (Прапор та Герб) застосовується методика «Державні символи України». З цілого ряду карток із зображенням прапорів та гербів різних країн дітям пропонується вибрати картки із зображенням прапора та гербу України. Після виконання завдання відбувається обговорення за такими запитаннями: Що означає герб України? Чому для прапора України вибрані саме такі кольори? Де ви бачили зображення символів України?

При оцінці відповідей дітей враховується аргументованість відповідей дитини, емоційність висловлювання.

Відповіді дітей оцінюються за трибальною шкалою:

1 бал – фрагментарні уявлення позначення символів України, небажання брати участь у виконанні завдання;

2 бали – несистематизовані уявлення про значення символів України та приводу їх застосування.

3 бали – знання символів України, повні, емоційні висловлювання своїх думок з приводу їх застосування.

Для підтвердження результатів опитування використовуємо метод аналізу малюнка з сюжетною лінією «Моя Батьківщина». Після бесіди-опитування дітям було пропонується відобразити свої уявлення про велику і малу Батьківщину (улюблений куточок рідного краю, свято, рідну домівку символи тощо) на папері.

Малюнки аналізуються за такими критеріями:

1. Загальне враження (позитивний чи негативний тон малюнка);
2. Чи відображено важливі елементи сюжетної лінії;
3. Чи присутній на малюнку автор малюнка
4. Чи відображено на малюнку державні символи, національні звичаї та обряди.
5. Як відображена природа рідного краю.

Визначення рівня патріотичної вихованості старших дошкільників за показником «Розуміння змісту літературних творів, уміння аналізувати вчинки їх героїв» за методиками «Прислів'я» та «Упізнай казкового героя».

З метою вивчення рівня допитливості, знайомства з народною творчістю застосовується методика «Прислів'я» і використовуються такі українські прислів'я:

- Без верби і калини немає України.
- Україна – мати, за неї треба головою стояти.
- Жити – Вітчизні служити.
- Людина без Вітчизни, як соловей без пісні.
- За морем тепліше, та вдома миліше.
- Немає на світі другої України, немає другого Дніпра.

Дошкільникам пропонується висловити своє розуміння цих прислів'їв та приказок і ставлення до них. Результати відповідей та участь в обговоренні прислів'їв здійснюється за трибальною шкалою.

1 бал – дитина не розуміє значення прислів'їв, дитина просто переказує зміст прислів'я своїми словами, не наводить прикладів їх застосування у житті.

2 бали – ситуативне тлумачення прислів'їв, дитина добирає конкретні життєві ситуації під те чи інше прислів'я.

3 бали – дитина розуміє значення прислів'я, пов'язує його з конкретними життєвими обставинами.

Вивчення рівня патріотичної вихованості у старших дошкільників за показником «Прояв емоційного відгуку на поведінку та дії героїв літературних творів» проводиться в процесі гри «Упізнай казкового героя». Дітям пропонуються зображення найбільш відомих казкових персонажів (Баба-Яга, Котигорошко, Козак Мамай, Мавка, пан Коцький), яких вони повинні назвати, а також коротко розповісти про них. Результати гри та участь дітей в її обговоренні здійснюється за трибальною шкалою.

1 бал – дитина називає одного казкового персонажа, від пояснення вибору відмовляється.

2 бали – дитина називає 3 персонажі, розповідає неемоційно.

3 бали – дитина впевнено називає усіх казкових героїв, емоційно розповідає про них.

Кількість балів, одержана кожною дитиною за когнітивним критерієм підраховується за такими параметрами:

1–8 балів – низький рівень уявлень про малу і велику Батьківщину

9–15 балів – середній рівень

16–24 балів – високий рівень.

З метою визначення рівня патріотичної вихованості у дітей за показниками емоційно-ціннісного критерію (активний інтерес до вивчення історії, традицій та культури України; прагнення до оволодіння рідною мовою; любов до сім'ї та родини; гордість за трудові і бойові заслуги старшого покоління; прояв емоційного відгуку на знайомство з художніми творами, уміння співвідносити вчинки героїв з їхніми патріотичними та моральними якостями) застосовується модифікована методика Л. Шилової; ситуації вільного вибору; бесіда за казкою «Котигорошко», гра «Хочу бути схожим», цілеспрямовані педагогічні спостереження.

За модифікованою методикою Л. Шилової нами було обрано 5 показників (допитливість, інтерес до історії Батьківщини; ставлення до рідної природи, ініціативність і творчість у справах, повага до старших, прояв милосердя), які характеризують емоційно-ціннісний критерій вихованості патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку.

За кожним показником формулюються ознаки якостей, які виховуються (від третього рівня до першого). Бали за кожним показником виставляються незалежно один від одного вихователі і батьки. Отримані у ході діагностики бали підсумовуються, вираховується середньо арифметичний показник.

Модифіковану методику Л. Шилової подано у табл. 2. 2.

Таблиця 2. 2.

З'ясування рівнів патріотичної вихованості у дітей старшого дошкільного віку за когнітивним критерієм за методикою Л. Шилової

Показники	Рівні вихованості (від 3 балів до 1)
Інтерес до історії України	3 – цікавиться історичним минулим Батьківщини, розповідає про це іншим; 2 – знайомиться з історичним минулим Батьківщини при спонуканні старших; 1 – не цікавиться історичним минулим своєї країни
Ставлення до природи рідного краю	3 – любить і береже природу, стимулює до бережного ставленні інших; 2 – бере участь у діяльності по охороні природи під керівництвом педагога або батьків; 1 – природу не цінує, не береже.
Ініціативність і творчість у корисних справах	3 – знаходить корисні справи вдома, у дворі і організовує своїх друзів на їх виконання 2 – бере участь у корисних справах, організованих іншими; 1 – в корисних справах не бере участь, не проявляє ініціативу і творчість

Поважне ставлення до старших	3 – поважає старших, не терпить неповажного ставлення до старших з боку товаришів; 2 – без спонукання старших не завжди проявляє повагу до старших. 1 – не поважає старших, допускає грубість..
Прояв милосердя	3 – співчуває і допомагає слабким, хворим і спрямовує на це інших; 2 – співчуває і допомагає хворим і слабким за умови доручення і контролю; 1 – не співчуває хворим і слабким, буває іноді жорстоким

Крім того, дітям було запропоновано низку ситуацій вільного вибору за кожним показником: інтерес до пізнання історії, традицій, культури малої та великої Батьківщини; любов до сім'ї, рідного міста, країни; гордість за трудові та бойові заслуги старшого покоління.

Ситуація 1. До вас на гостини приїхали друзі з іншого міста і хочуть познайомитись із твоїм рідним містом. Що ти можеш розповісти про історію свого міста або мікрорайону, які пам'ятки культури, красиві куточки запропонуєш відвідати?

Результати відповідей та участь в обговоренні ситуації здійснюються за трибальною шкалою. Запропоновані відповіді та їх кількісна обробка:

3 бали – попрошу батьків повести нас в історичний музей і покажу наші кращі майдани.

2 бали – покажу нашу вулицю.

1 бал – не знаю, що показати і розказати.

Ситуація 2. У дворі біля твого будинку хлопці гойдаються на гілках берези. Гілки гнуться і ламаються. Ти це бачиш. Що ти будеш робити?

Результати обговорення ситуацій оцінюються за трибальною шкалою. Уявні відповіді і отримані результати:

3 бали – зроблю зауваження і поясню, чому так не можна робити. Якщо хлопці не послухають, звернусь за допомогою до дорослих.

2 бали – зроблю зауваження.

1 бал – буду мовчати, хоча знаю, що не можна так робити.

З метою визначення впливу художньої літератури на розвиток емоційної сфери дитини проводиться бесіда за такими запитаннями: «Яке оповідання чи казка запам'ятався тобі надовго? Що тебе вразило, порадувало або, навпаки, засмутило в у цьому творі? Де ти чув цей твір – у дитячому садочку і чи вдома? Хто його тобі читав? Чи любиш розглядати ілюстрації у книжках? Чи малюєш після того, як прослухав літературний твір?»

Результати отриманих відповідей оцінюються за трибальною шкалою:

1 бал – дитина не може назвати літературний твір, який її чимось вразив.

2 бали – дитина називає твір, коротко пояснює, чим він запам'ятався але не може охарактеризувати почуття, які виникли під час знайомства з текстом.

3 бали – дитина називає літературний твір, пояснює, що його вразило при знайомстві з ним, які емоції виникли під час ознайомлення з художнім твором.

Відповідь повна, емоційна. Любить розглядати ілюстрації і малювати після ознайомлення з твором.

Після завершення роботи кількість балів, одержана кожною дитиною (за цією методикою), підраховується та розподіляється за такими параметрами:

5–7 балів – низький рівень;

8–12 балів – середній рівень;

13–15 балів – високий рівень.

Для виявлення рівнів патріотичної вихованості за поведінковим критерієм використовуються ситуації вільного вибору, ігри «Хочу бути схожим» та «Маленькі помічники», опитуваннями батьків, педагогічні спостереження. Опишемо їх.

Ситуація 1. Уявіть собі, що у вашого друга захворіла бабуся, вона не може сама сходити в аптеку за ліками, не може прибрати на кухні. Що ти порадиш другу?

Результати обговорення ситуації оцінюються за трибальною шкалою.

Відповіді та їх оцінка:

1 бал – «Потрібно поспівчувати бабусі».

2 бали – «Друг має допомогти бабусі у домашніх справах, зателефонувати мамі, щоб купила ліки».

3 бали – «Потрібно піти в аптеку, а потім допомогти у домашніх справах».

Ситуація 2. Вихователь повідомляє: «Сьогодні у дитячий садок не прийшов Петрусь, він захворів. Хто хоче йому поспівчувати і допомогти вилікуватися? Яким чином це краще зробити?».

Відповіді та їх оцінка:

1 бал – «Мені байдуже. Я з ним не товаришую».

2 бали – « Можна зателефонувати і поспівчувати Петрику».

3 бали – «Потрібно дізнатися, чи не потрібна йому якась допомога, і надати допомогу».

Ситуація 3. Після снігопаду майданчик для прогулянок навколо дошкільного закладу засипаний глибоким снігом. Вихователь запитує: «Чи зможемо ми піти сьогодні на майданчик, вкритий глибоким снігом?». Діти висловлюють різні пропозиції, в тому числі – розчистити майданчик від снігу.

Тоді вихователь запитує: «А хто бажає розчистити доріжки від снігу і таким чином допомогти своїй групі та молодшим вихованцям? Хто не хоче цього зробити, може займатися у групі улюбленою справою»

Результати обговорення ситуації оцінювалася за трибальною шкалою:

3 бали – дитина охоче відгукнулася на пропозицію виховательки.

2 бали – дитина погоджується тільки після того, як погоджуються його друзі.

1 бал – дитина відмовляється брати участь у розчищенні снігу.

Наявність трудових навичок визначається за допомогою гри – пантоміми «Ми – маленькі помічники». Гра проводиться з невеликими групами (3-4 дітей). Учасники по черзі розігрують сценки, де рухами демонструють, якими трудовими навичками володіють. Якщо глядачам їхні рухи будуть незрозумілі, діти коментують свої дії.

Аналіз результатів гри здійснюється за трибальною шкалою:

1 бал – дитині не вдається показати рухами трудові уміння, або вона зовсім відмовляється брати участь у грі.

2 бали – рухи невиразні, мало зрозумілі, потребують пояснення.

3 бали – діти виразно і зрозуміло показують рухами, якими трудовими справами вони займаються разом з дорослими. Коментарі емоційні і лише доповнюють пантоміми.

З метою визначення виховного впливу літературних героїв на поведінку дитини проводиться гра «Хочу бути схожим».

Обладнання гри: виставка книжок, плакати з портретами письменників та ілюстраціями до книжок, фішки зеленого, жовтого і червоного кольорів олівці і папір. Дітям пропонується відповісти на запитання: «На кого з літературних героїв ти хотів би бути схожим? Чому ти у них навчився? З якої книжки твій герой, хто її автор?».

Діти, які готові розповісти про улюбленого книжкового героя, піднімають зелену фішку. Якщо дитина затрудняється з відповіддю, вона показує жовту фішку, тоді інші діти або вихователь допомагають їй. Якщо дитина не може назвати улюбленого героя, або не може пояснити, чим їй подобається герой, показують червону фішку. Потім фішки складують у стовпчики і вирішують, яких відповідей було більше.

При аналізі відповідей враховуються знання назви книжок та їх авторів, аргументованість і повнота відповіді. Аналіз відповіді здійснюється за трибальною шкалою:

1 бал – дитина не називає жодного героя літературного твору або відмовляється від відповіді.

2 бали – дитина називає героя, на котрого хоче бути схожим, літературний твір, героєм якої він є, але не може назвати автора.

3 бали – дитина називає 1-2 героїв літературних творів, знає їх авторів.

Відповідь повна, дитина пояснює, чім їй подобається герой.

Кількість балів, одержана кожною дитиною за емоційно-ціннісним критерієм вираховується за середньо арифметичними даними:

5–7 балів – низький рівень;

8–12 балів – задовільний рівень;

13–15 балів – високий рівень.

Нами визначено три рівні патріотичної дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури, як от: високий, задовільний, низький.

Високий рівень. Діти мають чіткі уявлення про малу і велику Батьківщину, її природу та культурну спадщину, володіють необхідними знаннями про державні символи України, народні звичаї та обряди, розуміють сутність патріотичних почуттів, усвідомлює свою причетність до Батьківщини, володіють або прагнуть оволодіти українською мовою; проявляє активний інтерес до історії України, гордість за трудові та бойові заслуги старшого покоління. Виявляють любов до сім'ї та родини, надають допомогу дорослим у домашньому господарстві. Знають та вміють аналізувати літературні твори для дітей, співвідносить вчинки героїв літературних творів з їхніми моральними якостями, завжди наслідує позитивну поведінку літературних героїв у власній поведінці.

Задовільний рівень. Діти цього рівня мають нечітке уявлення про малу і велику Батьківщину, її природу і культурну спадщину, несистематизовані знання про державні символи України, народні звичаї та обряди; недостатньо чітко розуміє сутність патріотичних почуттів; усвідомлює свою причетність до Батьківщини, українською мовою володіє, але іноді переходить на російську. Проявляє інтерес до історії своєї країни, але серед заслуг старшого покоління визнає лише бойові. Виявляє любов до сім'ї та родини, але допомогу дорослим у домашньому господарстві надає епізодично. Знає літературні твори для дітей,

але не співвідносить вчинки літературних героїв з їхніми моральними якостями, тому не завжди наслідує позитивну поведінку літературних героїв.

Низький рівень. Старший дошкільник має узагальнені уявлення про малу і велику Батьківщину, фрагментарні знання про державні символи України, народні звичаї та обряди; не розуміє сутність патріотичних почуттів, не усвідомлює свою причетність до Батьківщини, слабо володіє українською мовою. Не проявляє інтерес до історії своєї країни, байдуже ставиться до заслуг старшого покоління. Ставлення до членів сім'ї і родини вибіркоче, допомогу у домашніх справах надає лише під впливом дорослих. Знайомий з окремими літературними творами для дітей, але не співвідносить вчинки літературних героїв з їхніми моральними якостями, не наслідує позитивну поведінку літературних героїв у власному житті.

Для виявлення ставлення педагогів до проблеми виховання патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку, було розроблено анкету, яка містить наступні запитання:

1. Як Ви розумієте поняття «патріотизм», «патріотичні почуття»?
 2. Як Ви вважаєте, чи є актуальною проблема виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку?
 2. Чи може сучасний заклад дошкільної освіти забезпечити ефективну роботу щодо виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку?
 3. Які методи виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку Ви використовуєте у практиці роботи? Перерахуйте їх.
 5. Чи приділяєте Ви увагу вихованню патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку?
- Якщо Ваша відповідь «так», то з якими труднощами при цьому Ви стикаєтесь?

Процедуру реалізації педагогічних умов патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку подано в підрозділі 2.2.

2.2. Система роботи з реалізації педагогічних умов патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку

Дослідження з патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку передбачає на меті роботу в кілька етапів.

Перший, пропедевтичний етап, передбачає ознайомлення вихователів, батьків вихованців, директорів закладів дошкільної освіти з метою дослідження, завданнями, гіпотезою, змістовим наповненням експерименту; створення відповідного виховного середовища, оформлення групових кімнат та групових куточків відповідно до тематики патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку; узгодження плану експерименту із тематичним плануванням навчально-виховної роботи вихователями та річного плану закладу дошкільної освіти.

З метою підготовки вихователів до патріотичного виховання дітей було розроблено програму проблемного семінару «Виховуємо патріотизм» (додаток А).

Мета семінару – надання допомоги вихователям в оволодінні теорією і методикою патріотичного виховання старших дошкільників.

Завдання проблемного семінару:

1. Визначення шляхів і засобів формування ціннісних орієнтацій та почуттєвої сфери дитини старшого дошкільного віку
2. Поглиблення знань вихователів про зміст, форми і методи виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку
3. Ознайомлення вихователів з інноваційними та традиційними формами і методами організації патріотично спрямованої діяльності дітей в умовах закладу дошкільної освіти та за його межами.

Проблемний семінар розраховано на 14 годин. Навчальний план включає такі теми:

1. Сутність і структура патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку.

2. Сучасні проблеми виховання патріотизму і завдання закладів дошкільної освіти щодо патріотичного виховання дітей.

3. Особливості виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку.

4. Діагностика рівнів патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку

5. Форми і методи патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

6. Організація діяльності патріотичного напрямку дітей закладу дошкільної освіти.

7. Залучення батьків до процесу виховання патріотичних почуттів старших дошкільників

Мета першого заняття з теми «Сутність і структура патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку» – надати вихователям теоретичні знання щодо сутності і структури патріотичних почуттів в дітей старшого дошкільного віку. У лекції «Патріотизм як цінність, як моральне почуття, як особистісна якість людини» розкривається категоріальний аналіз понять «патріотизм» і «патріотичні почуття», розглядається генезис наукових уявлень про патріотизм і патріотичні почуття у вітчизняній науковій думці; визначається статус патріотизму як цінності, морального принципу, морального почуття, моральної свідомості людини, визначається структура виховання патріотичних почуттів дитини і зміст її компонентів: когнітивного, емоційно-ціннісного, поведінкового, надаються списки літератури з цього питання.

Мета наступного заняття – «Сучасні проблеми виховання патріотичних почуттів і завдання закладів дошкільної освіти щодо виховання патріотичних почуттів у дітей» – розкрити значущість патріотичних почуттів у сучасному житті, актуалізувати проблему патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Засідання проводиться у формі ділової гри.

На початку засідання учасникам семінару пропонується дібрати речення, в яких було б розкрито зміст понять «патріотизм» і «патріотичні почуття». У результаті обговорення завдання вихователі висловлюють своє бачення даних понять. Наприкінці заняття думки вихователів узагальнюються й пропонуються для використання у виховній роботі.

Далі вихователів об'єднують у три групи. Кожній групі роздають картки з назвами життєвих ситуацій («Після снігопаду», «Відпочинок на природі», «Стара людина в сім'ї») і пропонують спробувати себе в ролі акторів – відтворити життєві ситуації та визначити мотиви поведінки кожного з героїв. Після обговорення ситуацій педагогам пропонується замислитися над проблемами, які хвилюють суспільство в цілому.

Під час дискусії з теми «Чи необхідно виховувати патріотичні почуття у дітей дошкільного віку» обговорюються такі питання:

«Чи можна віднести до патріотичних почуттів любов до власної сім'ї, рідного дому?»

«Чи важливо для патріота розмовляти рідною мовою?»

«Чи потрібно вивчати стародавню історію рідної країни?»

Мета заняття «Особливості патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку»: розглянути сенситивність старшого дошкільного віку щодо виховання патріотичних почуттів; розкрити особливості виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку; визначити основні завдання закладів дошкільної освіти щодо виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку.

Заняття проводиться у формі круглого столу.

Вихователям пропонується розробити основні завдання закладу дошкільної освіти щодо патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Під час заняття з теми «Діагностика рівнів вихованості патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку», яке проводиться у формі ділової

Гри», вихователів ознайомлюють із критеріями і показниками патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку та з методикою діагностування рівнів вихованості названої вище якості в зазначеного контингенту дітей.

Наступне заняття присвячене темі «Шляхи формування патріотичного світогляду у дітей старшого дошкільного віку і роль художньої літератури у цьому процесі». Заняття відбувається у формі педагогічної гри-семінару, мета якого: підвищення методичної компетентності вихователів з проблеми патріотичного виховання старших дошкільників.

Перший блок гри – теоретичний, під час якого вихователі заслуховують доповідь з теми «Виховання патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку», виступ методиста з презентацією досвіду роботи закладів дошкільної освіти з патріотичного виховання дітей. Виступи супроводжуються показом відповідних слайдів – ілюстрацій тез виступу. Далі проводиться обговорення виступів, відповіді на запитання. Під час роботи у групах вихователі опрацьовують методики виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку

Метою заняття на тему: «Форми і методи виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку» є підвищення методичної грамотності вихователів, надання їм допомоги у виборі форм і методів роботи у визначеному напрямі. Засідання проходить у формі круглого столу, під час якого вихователі діляться досвідом практичної роботи з названої теми.

Практична частин засідання проводиться у вигляді вправи «Мікрофон», мета якої – поширення досвіду роботи педагогів закладів дошкільної освіти з виховання патріотичних почуттів старших дошкільників. Вихователі передають мікрофон по колу і діляться своїми педагогічними «цікавинками», починаючи речення словами: «А я вчиняю так...»

Метою заняття з теми «Залучення батьків до процесу патріотичного виховання старших дошкільників» є покращення взаємодії вихователів і батьків

у патріотичному вихованні дітей старшого дошкільного віку. Заняття проходить у формі педагогічної гри, яка імітує батьківські збори.

Таким чином, у процесі проблемного семінару, розглядаються теоретичні і практичні аспекти патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку, відбувається підготовка вихователів до участі в експерименті.

Також проводяться індивідуальні консультації вихователів, мета яких допомогти педагогічним працівникам у вирішенні проблемних питань, водночас, забезпечити методичним матеріалом вихователів для подальшої роботи з дітьми, показати можливості варіювання різних методів, прийомів та форм роботи в різних видах діяльності.

На першому етапі дослідження відбувається також налаштування батьків на спільну роботу з педагогами експериментальних закладів, озброєння їх необхідними знаннями щодо патріотичного виховання дітей в умовах сім'ї. попередньому етапі виховання і розвитку.

Нами були виокремлені наступні педагогічні умови патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку. Проілюструємо реалізацію кожної з умов.

У розрізі реалізації *першої умови – урахування вікових особливостей дітей* ми враховували вік дітей при підборі форм та методів патріотичного виховання: на шостому році життя в дітей виникають реальні можливості для опосередкованого засвоєння знань, що виходять за межі їхнього життєвого досвіду і безпосереднього сприймання, а також ті, які віддалені у часі. Це створює сприятливі умови для ознайомлення дітей з історією рідного краю, його людьми, специфікою праці та побуту, особливостями мови та культури. Діти цього віку можуть виокремлювати особисті цінності, емоційно їх освоювати, що закріплюється в діяльності, поведінці та міжособистісних взаєминах. У старших дошкільників з'являється вже дистанція соціальних зв'язків й оцінюванні норм поведінки дітей і дорослих. У цих дітей розвивається певна орієнтація на соціум, вміння на відповідному рівні розуміти

й оцінювати суспільні відносини. Шестирічна дитина починає розуміти важливість суспільно значущих справ. У цей час формується певне розуміння й оцінка соціальних явищ, орієнтація на оцінне ставлення дорослого крізь призму конкретної діяльності. За всіх індивідуально-варіативних особливостей розвитку саме цей вік вирізняється найбільшою динамічністю процесу становлення ціннісних орієнтацій.

Процес розширення уявлень про довкілля, розвиток уяви і пам'яті, активізація розумової діяльності дітей сприяють оволодінню елементарними навичками мисленнєвих операцій, що своєю чергою дає дітям змогу засвоювати складнішу інформацію. У старших дошкільників під час засвоєння знань про об'єкти та явища навколишнього світу виникає бажання порівнювати, оцінювати бачене й відповідно відображати, наслідуючи побачене. У цей період у них переважає емоційне сприймання. Цьому сприяють розвиток сенсомоторики – узгодженості в роботі очей і рук, чуттєвий досвід, уміння виокремлювати головне та узагальнювати характерні особливості. З урахуванням цієї умови зміст роботи з дітьми поєднували у тематичні блоки та реалізовували в такій послідовності: ознайомлення з найближчі оточенням (сім'я, будинок, дитячий садок, рідне місто (село) природа рідного краю, своїм родом та культурою рідне народу; порівняння своєї культури з культурами інших родів; розвиток культури міжнаціонального спілкуванні інтеграція до світової й національної культур.

Етапи роботи над кожною темою такі: організаційний- спрямований на формування у дітей пізнавального інтересу пов'язаного з новими знаннями (діти вчаться розповідати про свої інтереси, передавати свій настрій, розуміти бажання і потреби інших дітей); практичний – діти застосовують на практиці раніше отримані знання та вміння, набувають нових; підсумковий – метою є осмислення дітьми отриманні знань і вмінь, тобто усвідомлення ними можливості використання набутих знань і вмінь у різних ситуаціях.

Такий підхід забезпечив розкриття всіх складників національно-патріотичного виховання, накопичення дітьми досвіду емоційного сприймання та осмислення певних особистісних явищ, добір та застосування відповідних методів і прийомів, врахування умов, у яких живуть діти.

Пізнавальну активність та емоційне навантаження, формування визначеного ставлення до суспільного життя, виховання національно-патріотичних почуттів дітей забезпечувало запровадження чотирикомпонентної структури сучасного заняття, яке запропонувала д-р пед. наук, професор К. Крутій.

Перша частина – заохочення дітей до сприймання відповідної пізнавальної інформації. Друга – подання нового пізнавального матеріалу, демонстрація та показ яскравих прикладів з життя українського народу чи держави. Щоб знання знайшли відображення у вчинках, їх треба багаторазово закріпити в різноманітних життєвих ситуаціях, які близькі та зрозумілі дітям. Третя частина саме і передбачає активне відтворення у практичних діях отриманої інформації. Четверта частина підсумовує все, що було отримано дітьми, та налаштовує на подальшу діяльність.

Враховували й той факт, що під час проведення кожного заняття діяльність педагога має бути спрямована на: створення позитивної пізнавальної мотивації у дітей; організацію уваги; активізацію мовленнєвого досвіду і збагачення словникового запасу дошкільнят; формування способів оцінки дитиною власної діяльності.

Знання та уявлення закріплюють, уточнюють на інших заняттях і в повсякденному житті дітей у процесі організації та проведення виховних дитячих соціально значущих заходів, серед яких можуть бути: власне діяльність дітей, тобто різноманітні види художньо-творчої діяльності, розміщення предметів, експонатів, поробок у музеї групи, дитячого садка; спільна пошукова діяльність із педагогом та родиною, тобто укладання схем, маршрутів, проектів; експериментальна, дослідницька діяльність, тобто досліди, спостереження, опитування, анкетування; організація соціально

значущих справ, а саме: шефська робота «Допоможи літнім людям», «Допоможи малюкам»; колективні творчі справи, які спрямовані на поліпшення спільного життя та дозволяють кожному брати безпосередню участь у виборі; розробленні, проведенні та аналізі колективних справ; епізодичне залучення дітей старшого дошкільного віку до участі у волонтерських соціально значущих проектах («Допоможи ветеранові», «Допоможи захисникові України», «Милосердя» тощо), долучення до благодійних ініціатив близьких дорослих (виготовлення листівок, подарунків до свят для бійців); краєзнавчо-туристична діяльність (походи, екскурсії, проектування подальших маршрутів мікрорайоном та містом, моделювання результатів у вигляді орієнтовних карт, системного павутиння, дитячих книжок).

Серед методів і форм національно-патріотичного виховання пріоритетна роль належить активним методам, що ґрунтуються на взаємодії, спрямовані на самостійний пошук істини і сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості. Реалізацію програмових завдань забезпечує застосування таких методів національно-патріотичного виховання:

- організоване спостереження за навколишньою дійсністю, вміло поєднане з читанням художніх творів, слуханням музики, малюванням, розгляданням репродукцій картин;

- систематичне проведення екскурсій до найвидатніших місць рідного краю, відвідування музеїв, виставкових зал;

- співбесіда із застосуванням методичних прийомів (запитання, порівняння, індивідуальні завдання, звернення до досвіду дітей);

- безпосередня участь дітей у благоустрої довкілля та охороні природи;

- залучення дітей до участі в народних традиційних святах;

- широке використання фольклору в усіх його жанрах (казки, загадки, прислів'я, приказки, міфи, легенди), народної пісенної творчості (колискові, народні пісні й танці, хороводні ігри);

- ознайомлення дітей із народним декоративно-ужитковим мистецтвом, побутом, одягом.

Вся ця робота передбачає створення у закладі дошкільної освіти відповідного розвивального середовища, а тому нами виокремлена *друга педагогічна умова: створення у закладі дошкільної освіти освітньо-виховного середовища, спрямованого на виховання патріотичних почуттів.*

Реалізація завдань патріотичного виховання повинна починатися зі створення відповідного освітньо-виховного середовища в групових приміщеннях та закладі дошкільної освіти, яке дасть змогу сформувати у дітей в повній мірі почуття патріотизму, високі моральні якості та духовні цінності.

Під освітньо-виховним середовищем розуміємо комплекс психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, естетичних умов, які забезпечують повноцінний різнобічний розвиток дітей.

Перш за все, в закладі дошкільної освіти для патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку має бути створено відповідну матеріальну та навчально-методичну базу, зокрема:

- оздоблено інтер'єр закладу дошкільної освіти з використанням національної символіки та народної колористики;
- оформлено добірку народних рухливих та дидактичних ігор;
- розроблено серію конспектів занять, сценаріїв заходів з патріотичного виховання;
- відповідно віковим особливостям створено макети національно-патріотичного напрямку;
- створено міні-музеї народного побуту (міні-музей Вишиванки, Українського віночку, Народної іграшки, міні-музей «Лялька-мотанка») для ознайомлення дітей з народними промислами українських умільців та інше.

Однією з форм патріотичного виховання в дитсадку є облаштування *національних куточків* для проведення відповідної освітньої роботи з дошкільниками. Національний куточок у групі має бути розташований у світлому, зручному для огляду місці, бути візуально відокремленим від ігрових центрів. Експозиція національного куточка в групі не повинна бути

перенавантаженою та застиглою, вона має змінюватися, поповнюватися. Важливим критерієм національного куточка є його естетичне оформлення.

Крім предметів, виробів національного мистецтва, що подані в пам'ятках нижче, в експозицію можна включати вироби, які виготовляли та використовували в народі *відповідно до обрядових циклів* (осіннього, зимового, весняного, літнього). Наприклад:

- осінній цикл: свято врожаю – кошик із фруктами, овочами;
- зимовий цикл: Різдвяні свята – «зірка» з дерев'яної обичайки (обід сита, решета, бубна тощо) і тоненьких дощечок – семи шалівок, декорована кольоровим папером, стрічками; на стіл кладуть сіно, зерно, сніп-дідух (пропоновані рекомендації визначені у матеріалах А. Богуш).
- весняний цикл «свято першого жайворонка» – фігурки випечених із солоного тіста жайворонків та голубів; «Вербна неділя» – вербові гілочки, прикрашені квітами, стрічками тощо.

У національному куточку можна ставити букет з квітами (мак, чорнобривці, ромашки, барвінок, півонія, жоржина, ковила тощо).

Зміни в експозиції національного куточка можуть бути пов'язані із пізнавальною темою тижня з народознавства.

Наприклад:

Тема «Українська хата» – макет української хати; «Птахи-символи» – лелека-іграшка; «Криниця – оберіг українського народу» – макет криниці.

«Український віночок», «Український одяг» – зразки віночків зі стрічками. Важливо зазначити, що віночки дівчата зберігали у скрині, не носили їх щодня, а вдягали на свята, тому бажано, щоб і в куточку його викладали або вивішували лише у святкові дні, а також протягом тематичного тижня ознайомлення дітей з національним одягом.

Також предмети експозиції можуть змінюватися залежно від тематики занять з образотворчого мистецтва.

У старшій групі доцільно виділяти регіональні особливості народного одягу, мистецтва, знайомити з народними умільцями свого регіону.

Педагогам треба чітко розуміти, які посібники, матеріали зберігаються у шафах вихователя, який дидактичний матеріал необхідний для проведення занять, бесід тощо, а які вироби та посібники є експонатами національного куточка.

Крім предметів та виробів національного мистецтва в куточок можна включати вироби, які виготовляють і використовують в народі відповідно до обрядових циклів (осіннього, зимового, весняного, літнього). Наприклад:

- Свято врожаю-кошик з фруктами та овочами; сніп;
- Різдвяні свята – «зірка» в дерев'яному обідку, сніп-дідух;
- Свято першого жайворонка – фігурки випечених із солоного тіста жайворонків та голубів;
- Вербна неділя – вербові гілочки, прикрашені квітами та стрічками;
- Свято Паски – крашанки, писанки, мальованки, дряпанки тощо;
- Спас, Маковія – кошик з фруктами, букет з макових голівок тощо.

У національному куточку можна ставити букет з квітами (мак, ромашки, волошки, чорнобривці, барвінок, півонія, жоржини, мальви та ін.).

Зміни в експозиції національного куточка можуть бути пов'язані з пізнавальною темою тижня. Наприклад:

- Тема «Мій дім, квартира. Чим багата українська хата» – макет української хати;
- Тема «Національний одяг та взуття» – український віночок, вишиванка для дівчаток, вишита сорочка для хлопчиків, солом'яний капелюх, дитячі постели тощо;
- Тема «Наша родина. Родинне дерево» – родинні дерева, набір демонстраційного матеріалу із серії «Моя сім'я»;
- Тема «Хто такі козаки-запорожці?» – ілюстративний матеріал, булава, фотографії національних героїв України (Устим Кармелюк, Северин Наливайко, Олекса Довбуш; гетьмани: Богдан Хмельницький, Петро Сагайдачний, Петро Дорошенко, Іван Мазепа тощо);

- Тема «Предмети побуту і вжитку українців» – набір відповідного ілюстративного матеріалу, фотоальбом тощо;

- Тема «Ігри та іграшки. Народна іграшка» – кращі експонати народних іграшок і т.д.

Педагогам треба чітко розуміти, які посібники, вироби, дидактичні матеріали зберігаються у шафах вихователя, а які вироби та посібники є доцільними експонатами національного куточка. Не все підряд потрібно виставляти у цей осередок. Важливо зазначити, що коли відбуваються зміни в експозиції національного куточка, то це обов'язково прописується в календарному плані і на це потрібно звернути увагу дітей (пояснити, з чим вони пов'язані, детально розглянути нові предмети чи вироби, провести спостереження та бесіду).

Особливості оформлення національного куточка у групі дітей старшого дошкільного віку

1.Ляльки – хлопчик і дівчинка в національному одязі.

2. Мапа (карта) України або її макет; глобус.

3.Вироби народних промислів України:

- посуд: миска, полумисок, горщик, макітра, глечик, куманець, барильце, горнятко тощо (посуд можна ставити на рушник-стирок, а у святкові дні – на святковий рушник);

- різьба: таріль, таця;

- лозоплетіння: кошик, бриль тощо;

- народні іграшки (косівська, опішнянська, петриківська, яворівська тощо);

- музичні дитячі народні інструменти: яворівські сопілка, дзига, свищики різної форми, скрипка тощо (або альбом);

- скульптура малих форм (кращі зразки);

- писанки (виставляються напередодні Великодня).

Виставляється по 2-3 предмети кожного виду виробу, які протягом року змінюються на інші, або змінюються на такі самі, але з іншим розписом тощо.

4. Альбом «Українські казки» з ілюстраціями до казок (поповнюються поступово). Різні види театрів за змістом казок.

5. Фотоальбоми: «Наше місто»(відповідні листівки пам'ятних місць, Герб, Прапор міста, макет міста, портрети відомих земляків тощо); «Україна – наша держава», «Київ – столиця України»; відповідні діафільми, слайди.

6. Макет подвір'я з українською хатою, спорудами для свійських тварин та фігурки тварин.

7. Дидактичні ігри (орієнтовний перелік): «Знайди за назвою український посуд», «Збери з частин ціле» (розбилася таця, іграшка-свищик тощо), «Що зайве?» (народні та сучасні музичні інструменти, український народний та сучасний одяг, вироби народних промислів тощо), «Дорогами країни» (робота з мапою України), «Що з чого зроблено?», «Відгадай вид ремесла», «Розкажи про виріб, який найбільше сподобався», «Який візерунок кращий?», «Відшукай геометричні фігури в орнаментах», «Чиї це пелюсточки і листочки?» тощо.

8. Книжки-розмальовки.

У вихователів обов'язково повинні зберігатися у шафі тематичні папки, збірки або альбоми, які виставляються у національний куточок за потребою:

- «Державні символи України» (на звороті кожного надруковані орієнтовні бесіди з дітьми про цей символ); портрет Президента України;
- «Національні символи України» (хліб, рушник, віночок, калина тощо);
- «Український національний одяг»;
- «Визначні дати України» (ілюстрації, які відображають святкові події; можна виставляти в куточку напередодні цих свят);
- «Митці України» («Картини українських художників-класиків»; «Картини сучасних митців»; «Творчість художників»);
- портрети Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Франка та інших (вивішуються в національному куточку в дні народження та вшанування пам'яті видатних діячів, прикрашаються вишитим рушником);

- «Народні ігри та іграшки» (косівська, яворівська, опішнянська, петриківська, народні іграшки свого регіону); матеріал для розфарбовування заготовок та виготовлення іграшок дітьми;

- «Музичні народні інструменти»; аудіозаписи українських народних пісень;

- «Українські ремесла» (українська вишивка, витинанка, різьбярство, кушнірство (художнє оздоблення шкіряних виробів), художня обробка металу (мідь, бронза, латунь), гончарство, плетіння, писанкарство);

- «Малі фольклорні жанри»;

- «Українські страви»;

- «Сімейні свята»;

- «Моя сім'я»;

- «Предмети побуту і вжитку»;

- «Птахи-символи»;

- «Дерева-символи»;

- «Рослини-символи»;

- «Хатні символи і обереги»;

- «Українські витинанки»;

- «Українські вишиванки»;

- Натуральні зразки корисних копалин та ілюстрації; вироби з різних матеріалів;

- Рушники свого регіону (вишивані і ткані) тощо.

Важливо зазначити, що коли відбуваються зміни в експозиції національного куточка, то на це обов'язково треба звертати увагу дітей.

Вихователеві необхідно обговорити ці зміни з дітьми, пояснити, з чим вони пов'язані, детальніше розглянути нові предмети тощо. Такі спостереження та бесіди щодо змін в експозиції обов'язково плануються вихователем заздалегідь і фіксуються у перспективному та прописуються в календарному планах.

Особливий розвивальний простір, створений з метою долучення дитини до світу мистецтва, розширення її культурного й національного світогляду, формування різних компетенцій та ефективний засіб патріотичного виховання – міні-музеї. Міні-музеї в групах дозволяють зробити слово «музей» звичним і привабливим для дітей. Експонати можуть використовуватися для проведення різних занять, для розвитку мовлення, уяви, інтелекту, емоційної сфери дитини. Будь-який предмет міні-музею може підказати тему для цікавої розмови на тему патріотичного виховання. Дошкільнята різних груп можуть знайомитися з міні-музеями своїх «колег». При цьому в групі дітей старшого дошкільного віку екскурсії проводять самі діти, а в молодших про все розповідають вихователі, хоча і діти намагаються в міру своїх можливостей звернути увагу відвідувачів на ті чи інші предмети.

Міні-музеї в закладах дошкільної освіти створюються з метою збагачення розвивального середовища груп, формування в дітей уявлення про музей, залучення до предметно-практичної діяльності, виховання поваги до народних звичаїв, традицій, національних цінностей, поглиблення знань вихованців про обереги, народні іграшки та різновиди насіння тощо. Міні-музеї дозволяють організувати різні форми роботи з дітьми в процесі патріотичного виховання з використанням змістового наповнення міні-музею:

- проведення занять та міні-занять;
- читання та обговорення творів усної народної творчості;
- складання описових розповідей;
- сюжетно-рольова гра;
- театралізована діяльність;
- музична діяльність;
- самостійна-художня діяльність;
- дидактичні ігри на ознайомлення дітей з різними рослина-символами, оберегами;
- інтелектуальні ігри;
- екскурсії до краєзнавчого музею, міського центру позашкільної освіти;

- зустрічі з народними умільцями;
- екскурсія на луки, поля за природним матеріалом для виготовлення оберегів;
- перегляд презентацій.

В рамках роботи міні-музею можна організувати проєкт з патріотичного виховання. *Наприклад, «Міні-музей української народної іграшки»*

Звичайно, в закладу дошкільної освіти неможливо створити експозиції, що відповідають вимогам музейної справи. Тому ідеальним рішенням буде створення міні-музею української народної іграшки, «міні» відображає вік дітей, для яких вони призначені, розміри експозиції і чітко визначену тематику такого музею.

Найпершою забавою маленької дитини є іграшки. Гра дитини з іграшками – це підготовка до життя. В іграх вдосконалюється мовленнєвий розвиток, діти відтворюють родинні стосунки, готуються до своїх майбутніх обов'язків. Українська народна іграшка є втіленням добра і лагідності.

У міні-музеї діти мають можливість ознайомитись з різними видами іграшок, дізнаються про історичний і регіональний аспекти, їх традиційні особливості. Використання народної іграшки в ЗДО збагачує, урізноманітнює ігрову діяльність дітей, розширює сферу пізнання світу і свого народу, розвиває традиційні для національної, господарської, побутової культури навички. Дитина сприймає народну іграшку як витвір мистецтва, що сприяє її духовному збагаченню.

Народна іграшка дає дитині те, чого не може дати сучасна. Вона може дуже багато розповісти про історію своєї країни, про звичаї і традиції народу, про традиційний одяг наших предків та спосіб їх життя. З іграшкою пов'язано багато легенд і казок, вона вчить дитину як правильно поводити себе, і навпаки – як не варто робити. Таким чином, музейна педагогіка ефективно формує в кожного вихованця здатність до творчості; розвиває уяву дітей, їхню фантазію, навички продуктивної діяльності (малювання, ліплення, аплікації), та самостійності.

Музей дає змогу збагатити дітей враженнями від предметів, яких вони ніколи не бачили та й не могли бачити в повсякденні, розширити їхній кругозір, сформувати системне уявлення про світ. Діти ознайомлюються з цікавими професіями, а саме професією екскурсовод. Вихованці мають можливість проводити екскурсії серед однолітків, навчаються складати описи (картки) іграшок. Педагогами організуються тематичні виставки іграшок, міні-виставки (з декількох предметів), під час такої діяльності діти розповідають що бачать, з якого матеріалу зроблено річ, які кольори використано тощо. Ця форма роботи сприяє розвитку мовленнєвих здібностей дітей та комунікативної активності.

Ми переконані, що саме музейна педагогіка забезпечить якісне впровадження української мови в освітній процес та шляхи підвищення рівня культури українського мовлення у дітей; художньо-естетичне сприйняття дитиною культурного надбання українського народу.

Полюбивши й засвоївши цінності музейного простору, надалі діти стануть вдячними відвідувачами музейних залів і культурних заходів, а отже – інтелігентними, добре вихованими й досвідченими людьми.

Мета проєкту: формування знань дітей про українську народну іграшку, її види та роль в житті людей у давнину; розвиток інтересу до ознайомлення з минулим свого народу; виховання поваги до майстрів народного мистецтва. Створення оптимальних умов для реалізації конституційних гарантій на функціонування української мови, розвиток інтерактивного середовища для вільного спілкування українською мовою в закладі дошкільної освіти. Виховання гармонійно розвиненої, національно свідомої особистості дитини-дошкільника, патріота своєї Батьківщини.

Завдання проєкту:

- обладнання в закладі експозиції міні-музею «Українська народна іграшка»;
- формування цілісного бачення світу культури та мовлення, реалізація мовленнєвих можливостей дітей дошкільного закладу для всебічного

розвитку особистості засобами інноваційних технологій музейної педагогіки;

- формування у дошкільників уявлень про музей;
- виховання інтересу до народного мистецтва, до його історії, звичаїв та традицій;
- збагачення освітньо-розвивального середовища різноманітними українськими народними іграшками;
- подолання мовного бар'єру у використанні української мови педагогами закладу;
- створення інформаційного середовища на офіційному веб-сайті закладу, щодо популяризації роботи за Проектом.

Учасники проєкту:

- вихователь з українського мовлення та народознавства;
- вихователь з театральної діяльності;
- вихователі;
- діти;
- батьки вихованців.

Методи і форми роботи:

- екскурсії до обласного художнього музею, обласного театру ляльок;
- розповіді педагогів;
- бесіди з цікавими людьми;
- дидактичні, сюжетно-рольові ігри;
- заняття з циклу «Історичні цікавинки»;
- заняття з циклу «Образотворча діяльність»;
- розгляд ілюстративних матеріалів, фільмів, слайдів;
- читання та інсценування творів художньої літератури;
- розглядання творів образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва;
- виставки, конкурси, майстер-класи;
- тематичні свята та розваги, ярмарки.

Педагогічні засади проєкту

1. Доступність. Співвідношення змісту, характеру та обсягу навчального матеріалу з рівнем розвитку, підготовленості дітей.
2. Безперервність. Формування у дітей мовленнєвої активності та інтересу до культурної спадщини свого народу.
3. Науковість. Формування знань на основі відомостей про історію та культуру рідного народу.
4. Системність. Взаємодія напрямів мовленнєвого та народознавчого виховання у різних видах діяльності.
5. Спадкоємність. Залучення батьків до основ музейної педагогіки.

Планування проєкту та підготовка до реалізації:

- комплектування творчої групи;
- вивчення методичної та історичної літератури;
- формування «банку» інформаційних та методичних матеріалів для ознайомлення педагогів та вихованців з історією та видами української народної іграшки;
- складання орієнтовно перспективно-календарного планування по ознайомленню дітей з народною іграшкою;
- удосконалення форм роботи з обласним художнім музеєм з даного питання.

Методичний супровід:

- організація та проведення семінарських занять з вивчення проєкту;
- консультації;
- проведення майстер-класів по виготовленню іграшок;
- самоосвіта педагогів.

Реалізація проєкту дасть можливість запровадити систематичну роботу з музейної педагогіки, у напрямку формування національних цінностей, поваги до української мови та народної культури.

Розділ II. План реалізації проєкту.

На підготовчому етапі визначити тему, мету та завдання проєкту.

Для реалізації даного проєкту має бути виділено приміщення (9 м²).

Для зручного розташування експонатів міні-музею – необхідно придбати меблі (стелажі).

Доцільно створити «банк» інформаційних та методичних матеріалів для ознайомлення педагогів та вихованців з історією та видами української народної іграшки, розробити дидактичні ігри, презентації.

У музеї можна організувати пересувні виставки «Українська народна іграшка», «Музичні народні інструменти», «Український народний костюм», «Витинанки» тощо; народознавчі куточки, наповнені виробами народно-прикладного мистецтва України, дидактичними іграми, цікавим ілюстративним матеріалом; організувати роботу з виготовлення іграшок власноруч.

План реалізації проєкту.

Діяльнісний етап. На даному етапі проєкту діяльність творчої групи має бути спрямовано:

- на оформлення інформаційно-методичних матеріалів спрямованих на поширення серед педагогів, дітей та їх батьків знань про народну іграшку;
- проведення консультацій для педагогів з проблеми «Музейна педагогіка в умовах ЗДО»;
- удосконалення форм роботи з Обласним художнім музеєм (проведення лекцій, майстер-класів для педагогів закладу);
- виготовлення різних видів іграшок (з тканини, глини, соломи);
- обмін досвідом з виготовлення іграшок з різних матеріалів та використання їх в роботі з дітьми;
- проведення циклу занять «Історичні цікавинки» з метою розвитку українського мовлення та отримання народознавчих знань;
- проведення циклу занять з розділу «Образотворче мистецтво» та ручної праці з метою формування у вихованців практичних навичок створення художніх образів;
- залучення батьків вихованців до реалізації даного проєкту;

- організація тематичної виставки «Українська іграшка в родині».

Проблемою даного етапу вважаємо неможливість виготовлення деяких видів іграшок власноруч.

На *підсумковому етапі* реалізації проєкту, можна запланувати оформлення експозиції міні-музею «Українська народна іграшка» та презентацію проєкту.

Розділ III. Кінцевий результат.

Поповнення фонду закладу дошкільної освіти українськими народними іграшками з метою формування історичних знань дітей про українську народну іграшку, її види та роль в житті людей у давнину; підвищення рівня мовленнєвої активності дітей, оволодіння рідною мовою; зацікавленості культурною спадщиною нашого народу, відображення своїх вражень у продуктивній діяльності. Створення міні-музею «Української народної іграшки».

Суспільно-корисний результат проєкту:

- формування у вихованців певних історичних знань;
- розвиток мовленнєвої активності дітей;
- формування моральних цінностей у вихованців, педагогів, батьків;
- підвищення професійного рівня педагогів закладу;
- формування позитивного іміджу закладу серед батьків та колег.

Поширення та практичне застосування результатів реалізації проєкту:

- поширення знань серед педагогів та батьків про основи музейної педагогіки;
- проведення майстер-класів для дітей, педагогів та батьків з виготовлення народної іграшки з різних матеріалів;
- ознайомлення вихованців з професією екскурсовода та практичне застосування отриманих знань;
- організація огляду експозиції міні-музею для дітей, які не відвідують дошкільні заклади (відвідувачі консультцентру «Сім'Я»);

- обмін досвідом з колегами.

Проілюструємо наше бачення реалізації третьої педагогічної умови – активізація взаємодії педагогів та сім'ї з метою патріотичного виховання дітей. Об'єднати зусилля педагогів і батьків у вихованні патріотичних почуттів старших дошкільників допоможе клуб педагогів і батьків «Виховуємо маленьких патріотів»

Завдання клубу передбачають:

- залучити батьків до різних форм діяльності спільної з дітьми і вихователями з метою виховання патріотичних почуттів дітей;
- сформуванню уявлення батьків про засоби виховання патріотичних почуттів у дітей;
- забезпечити створення сприятливого предметно-виховного середовища в сім'ях (Додаток Д).

В рамках клубу передбачається організація лекторію, групового та індивідуального консультування, виконання творчих завдань разом із дітьми, надання фахової літератури тощо. Значна увага приділяється ролі батьків щодо виховання інтересу дітей до художньої літератури, формуванню їхньої читацької культури

На заняттях лекторію можна обговорювати нагальні проблеми патріотичного виховання, опрацьовувати зміст прочитаної психолого-педагогічної літератури, вирішувати проблемні ситуації. Наприклад, «З якого віку можна починати виховання патріотичних почуттів?», «Коли і що можна повідомляти дітям із даної проблеми?», «Як допомогти своїй дитині активізувати та задовольнити пізнавальний інтерес», «Роль художньої літератури у вихованні маленького патріота», «Можливості художньої літератури у вихованні любові до сім'ї, родини» тощо.

Отримані знання та уявлення батьків уточнюються та конкретизуються за допомогою консультацій, що проводяться відповідно з кожного напрямку патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Наприклад, консультація «Наша сім'я» передбачає формування уявлень

батьків про роль сім'ї в житті кожної дитини, її унікальність та неповторність, виховання позитивного, шанобливого ставлення до кожного її члена.

Звертається увага на те, що потрібно розповідати, роз'яснювати дітям про небайдужість до переживань батьків, вчити співчувати, співпереживати.

Бесіда «Наш рід, мудрий рід» проводиться з метою формування у батьків необхідності виховання шанобливого ставлення до всіх пращурів, передачі знань про родові традиції, реліквії, їх цінність для нащадків. Зокрема, пропонується скласти схематичний план: відібрати сімейні та родинні фотокартки, цінності, що передаються від покоління до покоління (якщо такі є); можна запропонувати збиратися якомога більшою родиною, разом із дітьми переглядати фотокартки та розказувати про традиції, звичаї, уподобання, що панують у родині, з метою передачі досвіду, усвідомлення приналежності до сім'ї, родини та подальшої роботи над вихованням позитивного ставлення до родини.

Головне завдання педагогічного колективу – сформувати у батьків розуміння необхідності виховання патріотичних почуттів в сім'ї.

З метою формування уявлень батьків про важливість проведення пропонованої роботи вихователями оформлюють куточки для батьків за такою тематикою: «Наші сімейні цінності», «Хто були наші пращури» і т.ін.).

Діяльність клубу активного батьківства дозволяє урізноманітнити форми організації виховання патріотичних почуттів дітей, зокрема:

- створення проектів із досліджуваної теми (у дитячому садочку і дома разом із дітьми);
- участь батьків у різноманітних дидактичних та рухливих іграх, у проведенні дозвільних заходів: конкурсів, свят, вікторин, екскурсій, цільових прогулянок тощо.
- наступність у формуванні любові дітей до художньої літератури, розширення кола читання.

У роботі за програмою клубу «Виховуємо маленьких патріотів» вихователю надаються широкі можливості вибору форм і методів роботи з батьками. Найчастіше використовуються активні методи навчання батьків та взаємодії з ними. Такі методи допомагають не тільки розкрити творчий потенціал батьків, а й проводити непряме керування виховним процесом у родині.

Перевага роботи Клубу полягає у більш вільній демократичності, взаємодопомозі, обміні думками під час занять, прямій передачі батьками одне одному кращих сімейних традицій, цінних надбань досвіду виховання дітей.

Зустрічі проводяться у формі дискусій, тренінгів, розвиваючих ігор тощо, що дозволяють «виводити» учасників з пасивної позиції споживача освітніх послуг в активну позицію людини, яка робить позитивний вплив на інших членів групи.

Серед форм діяльності клубу – тематична дискусія – спосіб обговорення будь-якого суперечливого питання, проблеми; метод проектів, як спосіб досягнення дидактичної мети через детальну розробку проблеми, який завершується цілком реальним, відчутним практичним результатом, оформленим так чи інакше; це сукупність прийомів, дій у їх певній послідовності для досягнення поставленої задачі – вирішення проблеми, особисто значущої для дітей та оформленої у вигляді будь-якого кінцевого продукту.

Майже кожна зустріч завершується домашнім завданням для батьків та їх дітей. Найчастіше – це розробка спільного (родинного) проекту за запропонованою темою: «Годівниця», «Наша дружня родина», «Наше родинне дерево» тощо. Правильна організація цієї справи дозволяє батькам побудувати своє спілкування з дитиною так, щоб якнайбільше зацікавити та заохотити її до спільної діяльності. Тому спочатку батьків знайомлять із цією формою роботи на прикладі міні-проектів під час зустрічей, а потім пропонують їм створити родинний проект, залучаючи (залежно від можливостей) до цієї справи всіх членів сім'ї.

Інтерактивна технологія дозволяє застосовувати безпосередню взаємодію із довколишнім інформаційним середовищем. Досвід батьків – це центральний активатор навчального пізнання в діяльності Клубу, а освітнє оточення виступає як реальність, у якій батьки знаходять для себе область освоєння досвіду. Провідний метод – спілкування. Організаційні форми цієї технології достатньо різноманітні і широко використовуються у роботі з батьками.

Метод «мозкової атаки (штурму)» дозволяє колективно генерувати ідеї та здійснювати їх конструктивне опрацювання з метою вирішення проблеми. Так, «мозковий штурм» за темою «Пошук найкращої альтернативи» допоможе батькам виявити проблемні моменти у моральному розвитку їх дітей і знайти шляхи їх подолання.

Мозковий штурм «Що нас спонукає?» передбачає актуалізацію питання вибору художніх творів художньої літератури для домашнього читання з дітьми.

Метод активного навчання – «круглий стіл» допоможе актуалізувати для батьків розуміння залучення дітей до читання або слухання літературних

Круглий стіл з теми «Що цікавить наших дітей», допоможе батькам побачити власну обізнаність інтересами своїх дітей. Напередодні зустрічі з дітьми проводиться анкетування, під час якого визначається, що або з ким їм цікаво, яким іграшкам і книжкам вони надають перевагу, якими справами вони займаються у вільний час, які в них друзі. Про це саме запитують попередньо і батьків. Під час «круглого столу» визначаються проблемні моменти щодо обізнаності батьків у життєпроявах власних дітей.

За допомогою вправи «Асоціації» визначається, як батьки ототожнюють себе разом із своєю дитиною і вміють створювати адекватні відносини з дітьми, залежно від запропонованої асоціації.

Метод «Мікрофон» надасть можливість кожному сказати щось швидко, по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку чи позицію.

Такі вправи допоможуть, на нашу думку, здійснювати експрес-моніторинг ставлення батьків до запропонованої теми розмови або поставленої проблеми. Так, застосування цього методу у вправі за темою «Життєві цінності наших дітей» допоможе сформувати уявлення у батьків про життєві цінності їх дітей; визначити їх вплив на духовно-моральне здоров'я дитини.

Робота з батьками має продовжуватися і вдома. Батькам можна підготувати буклети з основними правилами й порадами з тієї чи іншої теми.

Усе навчання має бути націлене на те, щоб дітей навчали вдома батьки, тому неодмінною умовою цих зустрічей має бути виконання батьками спільно зі своїми дітьми домашніх завдань. Метою такої діяльності є вирішення кількох проблем:

- створення умов для більш тісної взаємодії батьків зі своїми дітьми на основі виконання спільної, творчої і корисної справи;
- залучення батьків до виховного процесу і здійснення цілеспрямованого впливу на старших дошкільників у питанні виховання патріотичних почуттів;
- опрацювання результатів домашньої роботи під час зустрічі, дає можливість батькам збагатитися новими формами і методами взаємодії зі своїми дітьми, познайомитися із досвідом інших родин тощо.

Із метою уникнення одноманітності домашні завдання підбираються з урахуванням таких вимог: різноманітні, цікаві й корисні. Вони повинні підтримувати інтерес до його виконання як батьками, так і їх дітьми.

Прикладом може слугувати спільний проект батьків і дитини «Я і світ навколо мене». Батьки разом із дітьми створюють наочні матеріали, у яких висвітлюються всі сторони життя дитини. За формою це можуть бути фотоколажі, плакати, малюнки.

Головне, щоб у них дитина разом із батьками могла визначитися в позитивних і негативних явищах свого життя.

Основною формою взаємодії з батьками за програмою Клубу «Виховуємо маленьких патріотів» є регулярні зустрічі, що поєднують просвітницьку, виховну діяльність та неформальне спілкування її членів.

Отже, реалізація педагогічних умов патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку, а саме:

- урахування вікових особливостей дітей;
- створення у закладі дошкільної освіти освітньо-виховного середовища, спрямованого на виховання патріотичних почуттів;
- активізація взаємодії педагогів та сім'ї з метою патріотичного виховання дітей сприятиме, на нашу думку, ефективному процесу патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Висновки до розділу 2

Отже, патріотичне виховання особистості є одним із пріоритетних напрямів виховання, а дошкільний вік вважають сенситивним періодом для розвитку в дітей патріотичних почуттів, які поступово формуються, починаючи з любові до своїх батьків, своєї родини, товаришів, учителя, школи, Батьківщини, українського народу, а потім і до всього людства загалом. Патріотичне виховання передбачає формування в дітей патріотичної свідомості, активної суб'єктної позиції щодо сучасних політичних подій в Україні та здатності до формування в молодого покоління високої патріотичної вихованості. У свою чергу, патріотична вихованість дитини розглядається як інтегральна цінність і духовно-моральна якість особистості, що виявляється в почутті любові до України, до її мови і традицій народу, у відчутті духовного зв'язку з ним, у моральній відповідальності за долю Батьківщини й готовності її захищати, у вільному національному самовизначенні особистості, здатної до успадкування культурних надбань українського народу та свідомого збереження та примноження національних духовних цінностей, здатності до діяльності з розбудови держави.

Педагогічні умови відіграють провідну роль у освітньому та виховному процесі з дітьми дошкільного віку. Обставинний характер педагогічних умов зумовлює їх змістове і, відповідно, організаційне наповнення. У розробці

педагогічних умов ми керувалися необхідністю досягнення балансу між різними факторами, що покликані поглибити систему патріотичного виховання дошкільнят. Тому запропоновані педагогічні умови розроблено відповідно до специфіки віку дітей.

Утім проблема патріотичного виховання потребує подальшого вирішення як у теоретико-методологічній, так і в прикладній площині. Це зумовлює потребу в створенні виховного середовища на всіх рівнях освіти, а також мінімізацію формального підходу. Виокремлені нами педагогічні умови, на нашу думку, мають сприяти патріотичному вихованню дітей старшого дошкільного віку. Виконане дослідження не претендує на вичерпне розкриття всіх аспектів означеної проблеми.

ВИСНОВКИ

Виховання особистості в закладі дошкільної освіти має бути спрямоване на розвиток патріотизму – любові та поваги, перш за все, до своєї сім'ї, навчального закладу, міста, держави. І проблема полягає в тому, що дитина дошкільного віку поняття «патріотизм» розуміє поверхнево. Тому завдання сучасного дошкільного закладу – формування громадянина-патріота, здатного розбудувати суверенну Україну, творчої особистості з високим рівнем інтелектуального і духовного розвитку. За таких умов заклад дошкільної освіти стає важливою ланкою виховання свідомих, активних високоморальних громадян Української держави, місцем емоційно-психологічної захищеності і душевного комфорту особистості дитини-дошкільника, конструктивної співпраці та взаєморозуміння, ланкою, де формується національна свідомість, громадська зрілість, соціальна відповідальність за долю Батьківщини, за свою роль у національно-культурному відродженні України, її розквіті.

Під час виховання у дітей дошкільного віку любові до Батьківщини потрібно розпочинати виховувати любов до рідного міста. Успішний розвиток дошкільнят при ознайомленні з рідним містом можливий лише за умови їх активної взаємодії з оточуючим світом емоційно-практичним шляхом, тобто через гру, предметну діяльність, спілкування, працю, навчання, різні види діяльності, властиві дошкільному віку.

Ефективність морально-патріотичного виховання досягається тоді, коли педагогічна діяльність характеризується цілісністю і включає відбір краєзнавчого змісту в відповідності з метою розвитку дитини, її віковим особливостям та інтересам; збагачення розвивального середовища матеріалами про рідне місто (дидактичні ігри, посібники, предмети мистецтва, продукти дитячої творчості та інше), узгодженість тематики занять по ознайомленню з рідним містом з тематикою інших занять, з іграми дітей. Створення умов для самостійної та спільної з дорослими роботи з краєзнавчим матеріалом;

забезпечення соціально-емоційного благополуччя дитини, діагностика змін в її розвитку.

Патріотизм – одне з найбільш глибоких людських почуттів. Як правило, це поняття розуміють як відданість і любов до Батьківщини, до свого народу, гордість за їхнє минуле й сьогодення, готовність до її захисту.

Це почуття є одним із найважливіших духовних надбань особистості. Воно характеризує вищий рівень розвитку особистості й проявляється в її активно-діяльній самореалізації на благо Батьківщини. Саме тому формування патріотизму на сучасному етапі є фундаментом і опорою суспільного й державного устрою та запорукою ефективності функціонування всієї системи соціальних і державних інститутів.

Засвоєння патріотичних цінностей і норм є тривалим процесом. Вони не закладені у генах, це не природна якість, а соціальна, і тому не успадковується, а формується цілеспрямовано, системно, із використанням певних принципів та методів діяльності з підростаючим поколінням.

Національне виховання має здійснюватися на всіх етапах навчання дітей, забезпечувати всебічний розвиток, гармонійність та цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдарувань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури.

Така постановка питання націлює на розуміння тієї істини, що патріотами не стають у зрілому віці. Почуття любові до батьківщини, поваги до свого народу, його історії, усвідомлення себе часткою великої і давньої нації мають формуватися з самого раннього дитинства, «вбиратися з молоком матері».

Сьогодні існує розуміння того, що виховати свідомого громадянина й патріота означає сформувати в дитини комплекс певних знань і умінь, особистісних якостей і рис характеру. Зокрема, йдеться про: повагу до батьків, свого родоводу, традицій та історії рідного народу, усвідомлення своєї належності до нього як його представника, спадкоємця і наступника; працьовитість; високу художньо-естетичну культуру тощо; патріотичну

самосвідомість та громадянську відповідальність, готовність працювати для розквіту Батьківщини, захищати її; повагу до Конституції, законів Української держави; досконале знання державної мови.

Звичайно, у повному обсязі ці якості ще не можуть бути сформованими у дитини дошкільного віку. Проте, створити фундамент, на основі якого можна буде вже зводити «будівлю» майбутнього громадянина-патріота не лише можливо, а й потрібно, особливо якщо врахувати всі переваги, що створює дошкільний вік для результативного виховного процесу. Система роботи з реалізації виокремлених нами педагогічних умов, на нашу думку, сприятиме ефективному процесу патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арістова А. Памфіл Юркевич: аналіз матеріалізму як історичної форми філософії. *Філософська і соціологічна думка*. 1993. № 9-10. С. 196-212
2. Богуш А. М. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія. наук. ред.; за заг. ред. Н. В. Гавриш Луганськ, 2006. 368 с
3. Бабій І. В. Моральне виховання старших дошкільників засобами народної педагогіки : автореф. дис... канд. пед. наук. Умань, 2012. 20 с. URL: <http://library.univer.kharkov.ua/OpacUnicode/index.php?url=/auteurs/view/298451/source:default> (дата звернення: 12.11.2023)
4. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovooho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 12.11.2023)
5. Бесіди та консультації. *Дошкільне виховання*. Київ., 1962. №7.
6. Бех І. Д. Виховання особистості: сходження до духовності : наук. вид. Київ, 2006. 272 с.
7. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності: навчальний посібник Київ, 2009. 248 с.
8. Бех І. Д. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Київ, 2014. 29 с.
9. Бійчук Г. Л. Формування українського національного характеру старшокласників у процесі вивчення літератури: дес. ... канд. пед. наук. Київ, 2003. 20 с.
10. Богуш А. М. Народознавча обізнаність дітей дошкільного віку. *Наук. записки Рівненського. Державного пед. ін-ту*. Рівне, 1999. Вип. 5: Оновлення змісту і методів дошкільної освіти в Україні. С. 8-11.

11. Богуш А. Національно-патріотичне виховання в українському дитячому садку Концепція Софії Русової та сьогодні. *Дошкільне виховання*, 2016. №2. С.2 – 5.
12. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. Київ, 1992. 414 с.
13. Ващенко Г. Твори. Том 4. Праці з педагогіки та психології. Київ, 2000. 416 с.
14. Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах: Матер. звітної наук.-практич. конф. Київ, 1999. 127 с.
15. Вишневський О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. Львів, 1996. 238с.
16. Вікіпедія URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 12.11.2023)
17. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 12.11.2023)
18. Гавриш Н. В. Де беруться казки: *Джміль*. 2001. №1. С. 3-7
18. Гавриш Н., Крутій К. Національно-патріотичне виховання у ситуації соціального неспокою: змінюємо підходи. *Дошкільне виховання*. 2015. №8. С.2-7
19. Головань Г. Г. Ігрова діяльність дітей дошкільного віку. Методичні поради. Київ, 1968.
20. Гонтаровська Н. Б. Концептуальні засади інноваційного освітнього середовища. *Педагогіка і психологія*. 2010. № 1. С. 75–85
21. Гонтаровська Н. Б. Концептуальні засади інноваційного освітнього середовища. *Педагогіка і психологія*. 2010. № 1. С. 75–85.
22. Гонтаровська Н. Б. Створення освітнього середовища позаурочного навчально-виховного процесу та позашкільної освіти на засадах діяльнісно-комунікативного імпрегнування. Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика: зб. наук. праць. Київ, 2011. Вип. 6. 290 с. С. 275–284
23. Гончаренко А. М. Педагогічні умови становлення гуманних взаємин старших дошкільників: автореф. дис....канд. пед. наук. Київ, 2003. 22 с

24. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді Міністерство освіти і науки України : офіц. сайт. Київ, 2015. – URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/> (дата звернення: 10.11.23).
25. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи : монографія. Київ, 2009. 416 с.
26. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі Київ, 2010. 520 с
27. Куницька А. Виховання емоціями. *Дошкільне виховання*. Київ, 1984. №9.
28. Куфко Н. Заяча крамничка. Київ, 1997 123 с.
29. Левицька В. Правильно керувати грою. *Дошкільне виховання*. Київ, 1984. №8
30. Марушкевич А. А. Невтомний працівник українського Ренесансу Іван Огієнко. Педагогічний аспект. Київ, 1996. 128 с.
31. Машовець М. А. Підготовка студентів до співпраці з батьками дітей дошкільного віку. Київ, 2000. 127 с
32. Онищук П. В. Педагогічні засади технології формування патріотичних рис в учнів шкіл-гімназій, ліцеїв : автореф. дис....канд. пед. наук: 13.00.01/ Прикарпатський ун-т ім. В. С. Стефаника. ІваноФранківськ, 1996. 22 с
33. Панасюк Н. Л. Електронний навчально-методичний комплекс з дисципліни «Сучасні педагогічні технології» (Луцький національний технічний університет). URL: <http://elib.lutskntu.com.ua/book/knit/ktpn/2010/10-114/glosarij.html> (дата звернення: 10.11.23)
34. Патріотичне виховання учнівської молоді, окреслене війною URL: https://znayshov.com/FR/14285/PP_1_2-28-31.pdf (дата звернення: 10.11.23)
35. Прасол Д. В. Психодіагностика та корекція в роботішкільного психолога: методичний посібник. Миколаїв, 2009. 214 с.
36. Про дошкільну освіту URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2628-14> (дата звернення: 10.11.23)
37. Русова С. Вибрані твори Київ, 1996. 304 с

38. Стаєнна, О. О. Виховання громадянських якостей у дітей старшого дошкільного віку на традиціях рідного краю : автореф. ... канд. пед. наук. Київ, 2013. 19 с.

39. Сухомлинський В. О. Слово вчителя в моральному вихованні Вибр. твори у 5-ти т. : Том 5. Київ, 1983. 330 с

40. Український радянський енциклопедичний словник. Київ: Головна редакція Української радянської енциклопедії. Т.2, 1987. С. 636. 735с

41. Українські педагоги про національно-патріотичне виховання. Збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного семінару URL: <https://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2016/08/ddd1.pdf> (дата звернення: 10.11.23)

42. Урахування вікових особливостей дітей в організації системи і національно-патріотичного виховання URL: <http://www.garmoniya.mk.ua/articles/urahuvannya-vikovyh-osoblyvostey-ditey-v-organizaciyi-systemy-i-nacionalno-patriotychnogo> (дата звернення: 10.11.23)

43. Чавдаров С. Х. Патріотичне виховання дітей у сім'ї. Т-во для поширення політ. і наук. знань УРСР. Київ, 1956. 60 с

44. Чепіга Я. Вибрані педагогічні твори: Навч. посіб. Харків, 2006. 328 с

45. Чепіга Я. Національність і національна школа : 2007. Кн. 1. 24 с.

46. Чорна К. І. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України : метод. посіб. Черкаси, 2008. 40 с.

47. Шкрєбтієнко Л. П. Критерії вихованості патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку. Вісник Київського інституту бізнесу і технологій. Вип. 1 (11). Київ. 2010. 252 с. С.131-133.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Начальний план проблемного семінару «Виховання патріотизму
дитини»**

Теми	Форма заняття
1. Сутність, структура патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку	Лекція з елементами бесіди «Патріотизм як цінність, як моральне почуття, як особистісна якість людини»
2. Сучасні проблеми виховання патріотизму і завдання закладів дошкільної освіти щодо виховання патріотичних почуттів у дітей	Лекція «Формування патріотичного світогляду в сучасних умовах розвитку суспільства. Дискусія «Чи необхідно виховувати патріотичні почуття у дітей дошкільного віку»
3. Діагностика рівнів вихованості патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку	Інтерактивне заняття «Використання діагностичних методик у практиці роботи вихователя»
4. Зміст та специфіка діяльності вихователя щодо виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку	Лекція «Мета, зміст та принципи виховання у дітей патріотичних почуттів»
5. Форми і методи виховання	Мозковий штурм «Активні форми і

<p>патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку</p> <p>6. Організація діяльності патріотичного напрямку дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти</p> <p>7. Залучення батьків до процесу виховання патріотичних почуттів старших дошкільників</p>	<p>методи виховання»</p> <p>Круглий стіл «Шляхи виховання патріотичних почуттів дітей»</p> <p>Мала педрада «Взаємодія сім'ї і закладу дошкільної освіти у вихованні патріотизму дитини»</p>
---	---

Зразок плану
заходів з національно-патріотичного виховання дошкільників

№ з/п		Дата проведення	Категорія та кількість учасників
I. Організаційно- педагогічна робота			
1.	Опрацювання методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх та дошкільних навчальних закладах відповідно Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді.	Вересень	Завідувач , вихователі
2.	Оформити тематичну виставку «Художні твори у національно-патріотичному вихованні дітей».	Жовтень	Вихователі всіх вікових груп
3.	Оформити фотовиставку «Ми діти твої, Україно!»	Листопад	Вихователі всіх вікових груп
4.	Облаштування навчально-розвивального осередку з патріотичного виховання	Протягом року	Вихователі всіх вікових груп
5.	Конкурс – огляд національних куточків в групових приміщеннях.	Лютий	Вихователі всіх вікових груп
6.	Виготовити навчально-розвивальний дидактичний посібник «Я, моя родина – слава Україна».	Квітень	Вихователі середньої та старшої групи
7.	Добір методично – ілюстративного матеріалу по ознайомленню дітей з історією, видатними особистостями, обрядами, традиціями України.	Протягом року	Вихователі всіх вікових груп
II. Робота з дітьми			
1.	Проведення тематичного тижня «Україна – рідна ненька »	Серпень	Старші групи
2.	Організація та проведення занять з дітьми за тематичними циклами: «Моя сім'я»		Всі вікові групи

	<p>«Моє рідне місто» «Україна – моя Батьківщина» «Мовна скарбничка українського народу» «Різдвяно – новорічні звичаї українського народу» «Я все люблю у своєму краю» «Українські письменники дітям»</p>	<p>Вересень Жовтень Листопад Грудень</p> <p>Січень Квітень Травень</p>	
3.	<p>Розваги та свята: «Веселий ярмарок». «Святий Миколай до нас завітай». «Різдвяні вечорниці». «Великодня розвага». «Свято вишиванки». «Хай в серці кожної дитини живе любов до України».</p>	<p>Жовтень Грудень Січень Квітень Травень Серпень</p>	Всі вікові групи
4.	Проводити екскурсії-огляди та заняття народознавчого спрямування у міні-музеї ДНЗ.	Протягом року	Всі вікові групи
5.	Проводити з дітьми дидактичні ігри національно-патріотичного спрямування, народні рухливі та спортивно-патріотичні ігри.	Протягом року	Всі вікові групи
6.	Зустріч з учасником АТО.	Грудень	Старші групи
7.	Проведення Андріївських вечорниць, свято Миколая, новорічних та Різдвяних свят	Грудень-Січень	Всі вікові групи
8.	Проведення спортивної розваги (спільно з батьками) на тему: «Козацькому роду – нема переводу»	Лютий	Старші групи
9.	Проведення заходів з нагоди дня народження Т.Г. Шевченка	Березень	Старші групи
10.	Виставка дитячих робіт на тему: «Великодні писанки»	Квітень	Всі вікові групи
11.	Тематичні екскурсії дітей до природних об'єктів та пам'ятних місць міста.	Травень-Серпень	Вихователі груп
12.	Виставка дитячих малюнків на тему: «Мій рідний край»	Червень-Серпень	Вихователі груп

13.	Музична розвага « Ой на Івана, та й на Купала»	Липень	Музичний керівник
14.	Спонукаати дітей до участі у розмовах, бесідах про події, які відбуваються в Україні, рідному краї, про визначні місця рідного селища із використанням фотографій, ілюстрацій тощо.	Протягом року	
III. Робота з батьками			
1.	Консультація: «Вільний вибір мови навчання є невід'ємним правом громадян України, яке реалізується в рамках Закону «Про засади державної мовної політики».	Вересень	Батьки старших груп
2.	Оформлення папок-пересувок «Виховуємо патріотів разом».	Жовтень	Вихователі всіх вікових груп
3.	Музична розвага До дня захисника Вітчизни: «Козацькому роду нема переводу».	Жовтень	Музичний керівник Батьки старших груп
4.	Провести анкетування з метою виявлення знань батьків щодо національно-патріотичного виховання дітей	Листопад	Вихователь-методист, вихователі ст. груп
5.	Залучати батьків до участі у виставках дитячих робіт, конкурсах, національних святах та розвагах.	Протягом року	Всі групи, Батьки

6.	Висвітлювати в батьківських куточках питання з національно-патріотичного виховання дітей, розміщувати відповідні поради та рекомендації.	Протягом року	Вихователі всіх вікових груп
----	--	---------------	------------------------------

**Орієнтовна пам'ятка тематичного контролю з патріотичного виховання
дітей дошкільного віку**

1. Створення розвивального життєвого простору дитини у групі:
 - 1.1. національний куточок;
 - 1.2. художньо-естетичний центр (літературний, музичний, образотворчий, театральний куточки);
 - 1.3. мовленнєве середовище.
2. Знання педагогами нормативно-правових документів, що регламентують діяльність дошкільного навчального закладу з громадянського виховання. Джерельну базу треба регулярно поповнювати та оновлювати.
3. Змістовність перспективного, календарного планування, системність та послідовність виконання завдань програми з громадянського виховання, відповідність віковим особливостям дітей.
4. Знання педагогами завдань щодо ознайомлення дітей з витоками народознавства. Ефективність методів та прийомів у роботі з дітьми. Доцільність обраних педагогами форм організації роботи з громадянського виховання.
5. Оцінка розвитку основ національної свідомості дітей.
6. Оснащення методичного кабінету.
7. Рівень участі педагогів у методичній роботі закладу, міста з питань громадянського виховання дітей; підвищення професійної компетентності педагогів шляхом курсової перепідготовки, вивчення, узагальнення та впровадження досвіду, участі у проблемних і творчих групах, семінарах, консультаціях тощо.
8. Використання різноманітних форм педагогічного просвітництва. Оцінка батьками результативності роботи вихователів з громадянського виховання. Аналізуючи подані питання (особливо 5-8), потрібно спочатку переглянути зміст методичного керівництва щодо роботи закладу дошкільної освіти з патріотичного виховання, тобто визначити, чи все виконується з боку

керівництва закладом. А потім, узагальнюючи матеріали, відзначити, як управлінська діяльність впливає на стан роботи закладу з цього питання.

Міні-музеї в ЗДО

ПРОГРАМА «ВИХОВУЄМО ПАТРІОТІВ»**I. Вихователі в освітньо-виховному просторі**

1. Підвищення рівня фахової підготовленості вихователів (проблемний семінар «Виховання патріотичних почуттів»)
2. Творче тимчасове об'єднання (творчі майстерні, тренінги, розробка методичних матеріалів, лекції, консультації)
3. Навчально-виховна робота з дітьми (за перспективним планом).
4. Організація роботи з батьками.

II. Навчально-виховна робота з дітьми**1. Пізнавальний компонент – «Це моє рідне!»**

- моя мала Батьківщина (сім'я, родина, мій дім, моя вулиця, моє місто);
 - моя друга домівка – дитячий садок;
 - природа моєї Батьківщини;
 - символи, обряди, народні свята;
 - культура моєї Батьківщини (народна творчість, музика, образотворче мистецтво мого рідного краю);
 - мої улюблені українські книжки.
- 2. Емоційно-ціннісний компонент «Хочу усе знати!»**
- історія моєї Батьківщини;
 - в честь кого названа моя вулиця;
 - які в моєму рідному краю відбувалися визначні події;
 - які культурні заклади є у моєму місті (театри, навчальні заклади, бібліотеки тощо);
 - які знані люди прославили мій край.
 - які поети, письменники живуть у моєму місті;
 - в яких книжках розповідається про мій рідний край;
 - на кого я хочу рівнятися – мій герой.

3. Поведінковий компонент «Мої вчинки – для сім'ї і родини, для Батьківщини»

- допомагаю мамі і татусю;
- турбуюсь про домашніх улюбленців;
- допомагаю дорослим обладнати наш двір;
- разом з товаришами доглядаю за квітами у групі та навколо дитячого садка;
- турбуюсь про слабких і стареньких сусідів;

III. Клуб «Ми маленькі патріоти»

- проектна діяльність;
- підготовка до свят, концертів для рідних та малюків;
- оформлення виставок малюнків і ручних виробів (з пластиліну, паперу, природних матеріалів);

- виготовлення разом з батьками годівниць;
- участь в оформленні тематичних куточків;
- створення ігротеки та бібліотечки улюблених книжок у групі;
- проведення рухливих ігор.

III. Клуб батьків «Виховуємо маленьких патріотів»

1. Участь у педагогічних радах.
2. Участь у спільних з дітьми творчих справах (проекти, свята, спортивні змагання тощо).
3. Проведення екскурсій по місту, відвідування музеїв, виставок, бібліотек.
4. Створення бібліотечки дитячої літератури у групі.
5. Допомога вихователям в оформленні тематичних куточків.
6. Оформлення фотоальбомів, стендів, тематичних куточків про сім'ю і родину, улюблені книжки та книжкових героїв, діячів культури України.